



Alevi Kimlik Talepleri: Yasal ve Algısal Boyutları ile Tanınma Mücadelesi

Talha Köse
Nigar Tuğsuz

Öz: Bu çalışma, Alevi toplumunun kimlik ve inanç temelli taleplerini Alevi kanaat önderlerinin ifadeleri ile ortaya koymaktadır. Cemevlerinin hukuki statüsü, zorunlu din eğitimi ve Alevi dedelerinin durumu gibi konular, Alevi toplumunun üzerinde mutabık kaldıkları temel beklentilerdir. Bu çalışmada bütün bu beklentilerin, özünde bir varoluş mücadelesi ve asimilasyona dair kaygılar eşliğinde, yasal ve algısal boyutları olan bir tanınma mücadelesine dönüştüğü görülmektedir. Alevi toplumunun ayrımcılığa uğradığına dair eleştiriler ve ayrımcılığın giderilmesine dair somut beklentiler, diğer bütün somut taleplerle doğrudan ilişkilidir. Son 10 yılda siyasi iktidarla yaşanan güven inşası konusundaki aksaklıklar, talepler konusundaki beklentilerin karşılanamamasına ve sözü edilen asimilasyon kaygılarının artmasına neden olmuştur. Bu çalışmanın bulguları, Türkiye'nin dört şehrinde, Alevi kanaat önderleri olan dedelerin ve Alevi kurumlarının temsilcilerinin katılımıyla gerçekleşen dört büyük çalıştaydan elde edilen verilere dayanmaktadır. Alevi kanaat önderlerinin konu ile ilgili yaklaşımlarına bakıldığında, taleplerin kalıcı olarak karşılanmasının ve kaygılarının giderilmesinin tek yolunun, yasal ve algısal boyutları hesaba katacak bütüncül bir perspektif ve politikalar olduğu anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Alevi kimliği, Alevi talepleri, Alevi açılımları, tanınma talebi ve asimilasyon kaygısı.

Abstract: This study examines the identity-related demands of the Alevi community in Turkey with the statements of Alevi leaders. There is a set of issues almost all Alevis reach a consensus such as the need for legal status for cemevis, improvement of the status of Alevi dedes, and the abolishing of the mandatory religious education in the primary schools. In this study, it is seen that the main concern and underlying cause of many demands are demands for recognition, accompanied by a struggle for existence and concerns about assimilation. The criticisms that the Alevi society has been discriminated against and the expectations regarding the elimination of discrimination are directly related to all other demands discussed in this study. Despite the AK Party government's efforts to address the Alevi identity-related requests, the main concerns are still unaddressed. The original data is collected in four separate workshops conducted in four cities of Turkey. Leading figures, especially the Alevi dedes and some of the executives of Alevi foundations and associations participated in the workshops. This study argues that the best approach to address the identity-related requests of Alevis is to increase the stakeholders, incorporate the grassroots level civilian actors and integrate social and political efforts in order to find a lasting solution.

Keywords: Alevi Identity, Alevi Demands, Alevi Openings, demand for recognition and concern about assimilation.

@ Doç. Dr., İbn Haldun Üniversitesi, talha.kose@ihu.edu.tr
Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, nigar.tugsuz@izu.edu.tr

ID <https://orcid.org/0000-0002-0665-1520>
<https://orcid.org/0000-0003-2473-8352>

© İlmi Etüdler Derneği
DOI: 10.12658/M0622
insan & toplum, 2021.
insanvetoplum.org

Başvuru: 05.09.2020
Revizyon: 14.01.2021
Kabul: 30.03.2021
Online Basım: 07.04.2021

Giriş

Alevi toplumunun taleplerini karşılamaya yönelik siyasi tartışmalar, AK Parti hükümetinin ikinci döneminde, 2007 yılı sonu itibarı ile küçük adımlarla başlamıştı. 2009 yılında “Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi” olarak adlandırılan Demokratik Açılım Süreci bağlamında Alevi toplumunun temsilcileri ile 7 çalıştay yapılmıştır.¹ İlki 2009 yılının Haziran ayında sonuncusu ise 2010 yılının Ocak ayında yapılan bu çalıştaylarla Alevi toplumunun farklı kesimlerinin taleplerine dair önemli bulgular kayda geçirilmiştir. Bu çalıştayların hedefi, Alevi toplumunun farklı kesimleri ile iletişim kurarak siyasi otorite ve toplumun diğer kesimlerinden beklentilerini kayda geçirmek ve bu beklentileri gidermeye yönelik atılabilecek somut adımların yol haritasını çıkarmaktı. AK Parti hükümeti ile Alevi toplumu arasındaki ilişkiler 2010 yılı sonları itibarı ile tekrar durağan hâle geldikten sonra Ahmet Davutoğlu’nun 2014 Ağustos’unda başbakan olmasının ardından yeniden ivme kazandı. Ancak ikinci açılım olarak adlandırılabilen bu dönemde de Alevilerin taleplerini giderecek somut neticeler ortaya konulamamıştır. Alevi toplumunun belli başlı talepleri bugüne kadar kalıcı bir şekilde giderilememiştir.

İkinci açılım süreci devam ederken Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları (SETA) Vakfı tarafından organize edilen bir çalıştay serisi ile Alevi kanaat önderlerinin Alevi kimlik sorunlarına ve açılım politikalarına dair bakış açıları anlaşılmaya çalışılmıştır. Alevi kanaat önderleri olan dedeler ile Alevi nüfusun yoğun olarak yaşadığı birkaç Anadolu şehrinde ve İstanbul’da bir dizi çalıştay gerçekleştirilmiştir. Bu makalenin hedefi, çalıştaylarda elde edilen verilere dayanarak Alevi taleplerini ve bu taleplerin temel gerekçelerini ortaya koymaktır. Cemevlerinin hukuki statüsü, zorunlu din eğitimi ve Alevi dedelerinin durumu gibi konular, Alevi toplumunun üzerinde mutabık kaldıkları temel beklentilerdir ve Alevi toplumunun ayrımcılığa uğradığına dair eleştiriler ve ayrımcılığın giderilmesine dair somut beklentiler ile ilişkili olarak dile getirilmişlerdir.

Yöntem

Alevi Kimlik Talepleri ve Çözüm Önerileri Projesi, bir odak grup araştırması olarak tasarlanmış ve bu çerçevede Ocak-Mart 2015 tarihleri arasında üç aylık bir zaman diliminde dört çalıştay gerçekleştirilmiştir. Bu çalıştaylara araştırma heyeti haricinde 80’e yakın katılımcı iştirak etmiştir. Anadolu’nun üç ayrı şehri olan Amasya, Erzincan

1 Çalıştayların nihai raporu için bkz. Alevi Çalıştayları Nihai Raporu, 2010.

can ve Malatya ile İstanbul'daki çalıştaylara hem adı geçen şehirlerden hem de civar şehirlerden çok sayıda Alevi kanaat önderi ve dede ayrıca konu ile ilgili akademisyen ve gazeteciler katılmıştır.

Odak grup çalışması, nitel bir araştırma tekniğidir. Odaklanılan konu ile ilgili 6-15 arasındaki katılımcıdan yarı yapılandırılmış veya yapılandırılmamış bir ortamda karşılıklı etkileşime dayalı bir şekilde mülakat yöntemi ile veri toplanmasına olanak sağlar (Wilkinson, 1998, ss. 182-183). Odaklanılan konu ve sorular etrafındaki mülakat, moderatör yardımı ile yürütülür. Katılımcıların odak konu ile ilgili fikir, görüş ve algılarının etkileşimli bir ortamda paylaşılması ve bu paylaşımların kayda geçirilmesi hedeflenir. Konu ile ilgisi nedeni ile özel olarak tespit edilen katılımcılar ile belirlenen konu etrafında yarı resmî veya gayriresmî bir tartışma yürütülür ve bu tartışmalar kayda geçirilir (Beck vd., 1986, s. 73). Yarı yapılandırılmış çalıştaylar, ortaya çıkan malzemenin hem odaklı bir şekilde derlenip toparlanmasını hem de geniş bir temsiliyet ve derinlik taşımasını sağlar.

Her bir çalıştay, üç ana bölümden oluşmuştur. Kamusal tartışma ortamında kendini ifade edemeyen görüş ve yaklaşımlar da bu sayede kayda geçirilmiştir. Anadolu'daki Alevilerin önde gelen kanaat önderlerinin Alevi talepleri ve çözüm önerileri konusundaki fikirlerinin iyi anlaşılması ve sistematize edilmesi, projenin ana motivasyonu idi. Alevi vakıf, dernek ve sivil toplum kuruluşlarının merkezleri ağırlıklı olarak İstanbul ve Ankara şehirlerinde bulunmaktadır. Bu merkezlerde ve kuruluşlarda belli bir kurumsal yaklaşım ve söylem ortaya konulmakta ve bu kurumlarla bağlantılı kanaat önderlerinin yaklaşım ve söylemleri ön plana çıkmaktadır. Bu çalışma ile ana akım söylemin olduğu mecralardaki tüm yaklaşımların tartışma evrenine eklenmesi hedeflenmiştir. Odak grup çalışması, üzerinde tartışılan konu ve temalar etrafından birbirleri ile örtüşen ve çelişen konuların toparlanmasına yardımcı olur (Robson ve McCartan, 2016, ss. 299-300). Bu yönü ile bu çalışma, odaklanılan temalar etrafındaki tartışmalı hususları da objektif bir şekilde kayda geçirmeyi hedeflemiştir.

Odak grubu diğer mülakat ve araştırma yöntemlerinden ayırtıran önemli faktörlerden biri de hem katılımcıların kendi aralarında etkileşimlerine hem de moderatör/moderatörler ile etkileşimlerine imkân sağlıyor oluşudur (Carey, 1994, s. 229). Bu etkileşimler normal mülakatlarla elde edilemeyecek bazı noktaların aydınlatılmasını sağlar. Düzenlenen çalıştayların ilk bölümünde Alevi toplumu açısından cemevleri ve cemevlerinin yasal statüye kavuşturulması, ikinci bölümünde dedelik kurumu ve üçüncü bölümünde ise ayrımcılık meselesi bütün boyutları ile tartışılmıştır. Çalıştaylarda her katılımcıya oturum başlıklarındaki konulara dair eşit sürede konuşma hakkı tanınmış daha sonra temel sorular etrafında tartışma interaktif bir şekilde

sürdürülmüştür. Bütün tartışmalar kayda alınarak birebir yazıya geçirilmiş, analizler bu transkripsiyonlara referansla yapılmıştır. Ortaya atılan fikirler herhangi bir elemeye tabi tutulmaksızın makale içerisinde yer almıştır.

Alevi Kimlik Siyaseti ve Açılım Politikaları

Alevi kimliği geleneksel olarak belirgin kültürel sınırlar, ahlaki değerler, ritüeller ve ortak toplumsal duygulardan oluşan güçlü bir grup kimliğidir. Alevi toplumu içerisinde, kimliğin inanç boyutunu veya siyasi mücadele boyutunu öne çıkaran farklı yaklaşımlar olmakla birlikte (Köse, 2012, ss. 576-96) bu birbirinden farklı yaklaşımlar da temelde birbirlerini dışlamamakta ve Alevi kimliği bütün bu yönleri de içeren etnik-dinsel (*ethnoreligious*)² bir kimlik olarak tanımlanmaktadır. Belli ritüeller ve kültürel pratikler bu güçlü kimliğin devam etmesinde önemli role sahiptir.

Aleviler yüzyıllardır merkez siyasi ve dinî otoritelere duydukları memnuniyetsizliklerini farklı mekanizmalar üzerinden dile getirmişlerdir. Ancak mesajlar muhataplarının yeterince anlaşılammış veya giderilememiştir. Cumhuriyet tarihi boyunca çeşitli sosyal ve politik bağlamlarda dile getirilen cemevlerinin hukuki statüsü ve zorunlu din dersleri gibi meseleler, konunun sınırlı bir kısmını oluşturduğundan Alevi kimlik mücadelesinin kamusal müzakeresi sadece bu tartışmalar etrafında yapılmıştır. Modern Alevi kimlik siyasetini Alevi kimlik ve tanınma taleplerinin bütüncül bir şekilde karşılanması için verilen mücadele olarak görmek konuyu daha kapsamlı ele almaya yardımcı olacaktır. Bu mücadele içerisinde Alevi toplumunun çeşitli grupları tarafından dile getirilen ortak iddia, Alevi kimliğinin ve kurumlarının tanınması ve Selçuklu, Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti tarihlerini kapsayacak şekilde Alevilere yapılan haksızlıkların kabul edilmesidir. Alevi grupların siyasal ve toplumsal meselelerde fikir ayrılıkları olmasına rağmen üzerinde mutabık kaldıkları temel konu ise tanınma talepleridir. Aleviler arasındaki yaygın söyleme göre Aleviler yüzyıllardır özellikle de Osmanlı'nın son dört yüz yılı boyunca merkezî devlet tarafından bastırılmış ve ayrımcılığa maruz kalmıştır. Erken Cumhuriyet dönemi boyunca Cumhuriyetin kurucu prensiplerine özellikle de laikliğe sadakatlerini vurgulamalarına rağmen Aleviliklerine ya da geleneksel değerlerine ve yaşam biçimlerine karşı hukuksal ve kurumsal bariyerler devam etmiştir.

2 Etnodinsel kimlik de Alevi kimliğinin kökenlerini ifade etmek için kullanılabilir. Etnodinsel soy üzerinden aktarılan inanç eksenli kimlik olarak da tanımlanabilir. Bugünkü Alevi kimliğini yalnızca inanç kökenleri itibari ile tanımlamak eksik olsa da Alevi kimliğinin oluşumunda ve sürmesinde inanç boyutu önem arz etmektedir. Bu makalede vurgulanan Alevi kimlik taleplerinin önemli bir kısmı inanç kökenli talepler olarak da tanımlanabilir.

Şehirleşme ve Modern Alevi Kimliğinin Oluşumu

1960'ların başından başlayan hızlı şehirleşme ve modernleşme sürecinden sonra geleneksel Alevi kimliği ve toplumsal düzeni dönüşüm geçirmiştir. Bugün Alevi nüfusunun büyük kısmı şehirlerde yaşamakta ve yeni kurumlar etrafında organize olmaktadır. Modernleşme ve hızlı şehirleşme sürecinin bugünkü Alevi kimliğinin anlamı üzerinde belirgin bir etkisi vardır. Alevi aktivistlerin 1960'lar boyunca Alevi sivil toplum kuruluşlarını kurmak için girişimleri olmuştur (Massicard, 2015, ss. 109-135). Cumhuriyetin tek tip kimlik inşa projesine direnen Kürt ve İslamcı kimlik hareketlerine paralel olarak Aleviler de koordineli olmayan bir şekilde Alevi kimliğini modern yaşamda canlandırma girişiminde bulunmuşlardır. Ancak erken dönem çabaları büyük ölçüde Alevi vatandaşların sol siyaset içerisindeki aktivizmlerinin gölgesinde kalmıştır. Erken Alevi hareketi 1960'larda başlamasına rağmen şehirdeki birçok Alevi 1980'lerin başlarına kadar daha çok sol siyasal mücadelenin içerisinde yer almıştır. Alevilerin 1960'ların sonlarında Türkiye Birlik Partisi (Ata, 2007) (1966-1981) ve 1990'ların ortasında Barış Partisi³ (1996-1999) olmak üzere iki siyasi parti girişimleri olmuştur. Ancak bu partiler, Alevi kimlik siyaseti içerisindeki bütün kesimleri temsil etmediği gibi Alevi aktivizminin de birçok katmanını temsil etmemiştir. Alevi kimlik siyaseti bu yönüyle zaman içerisinde kültür, inanç, siyaset ve kurumsallaşmayı da içerecek şekilde çok daha geniş kapsamlı bir hareket haline gelmiştir. Öte yandan bu hareketin gelişiminde Avrupa'daki Alevi dernek ve kurumlarının da önemli rolü olmuştur (Kaya, 1998, ss. 23-49; Rittersberger-Tiliç, 1998, ss. 69-87; Massicard, 2013).

Bu yeni bağlam içinde Alevi kimlik mücadelesi belli talepler etrafında formüle edilmeye başlanmıştır. 1980'lerin sonundan başlayarak Aleviler hakkındaki popüler ve akademik yayınlarda bir patlama olmuştur (Vorhoff, 1998, ss. 23-50). Bu canlanma ve hızlı dönüşüm yüksek bir grup farkındalığı şeklinde kendini göstermiş, Alevilere kamusal alanda kimliklerini ifade etmekte kolaylıklar sağlamıştır. Bu canlanış yalnızca Türkiye'deki Alevi kamuoyunda doğal bir farkındalık oluşmasının sonucu olarak değil Alevi kimlik mücadelesinin yoğun ve bilinçli çabası sonucunda başarılmıştır (Massicard, 2013, 2007). Alevi kurumlarının kimlik temelli hak talepleri resmi kanallardan destek bulamamış ve bunun sonucunda Aleviler seslerini duyurmak için

3 1995'te kurulan Demokratik Barış Hareketi 1996'da Barış Partisi'ne dönüşerek siyasi parti olarak varlığına devam etti. CHP'den vekillik yapan iş insanı Ali Haydar Veziroğlu tarafından kurulan Barış Partisi 1999'da milletvekili seçimlerine katıldı ve %0,25 oy aldı. Barış Partisi aynı yıl son kongresini yaparak kendini feshetti.

zaman zaman Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine başvurmuşlardır.⁴ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Türkiye'nin AB uyum çabaları, Alevilerin kimlik siyasetlerini yürütebilecekleri ve taleplerini uluslararası platformlarda dile getirebilecekleri yeni ve etkili ortamlar sağlamıştır (Çarkoğlu ve Bilgili, 2011, ss. 351-364; Ulusoy, 2011, ss. 407-423).

Adalet ve Kalkınma Partisi ve Birinci Alevi Açılımı

AK Parti'nin ilk dönem siyasetinin önceliklerini belirlerken görece dikkate almadığı toplumsal kesimlerin başında Aleviler gelmekteydi. 22 Temmuz 2007'de başlayan ikinci dönemde ise Alevi talepleri konusuna duyarlı bir politika benimsenmiştir. Bu dönemde Türkiye'deki dinî azınlıklar ve Romanlar gibi çeşitli kimlik gruplarını tanı-maya ve taleplerini karşılamaya yönelik adımlar atılmıştır (Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı, 2013). Alevi kimliği ile tanınan Reha Çamuroğlu ve İbrahim Yiğit'in AK Parti'den milletvekili adaylığını ve seçimini içeren süreç Alevi Açılımı politikası-nın ilk adımıydı (Köse, 2010, s. 148). Reha Çamuroğlu, Başbakan Erdoğan'ın 2008 ve 2009 yıllarındaki Alevi iftarlarına katılımında önemli rol oynamıştır.⁵ Türkiye Cumhuriyeti ve Osmanlı tarihinde ilk kez devlet otoritesi Alevilerin mağduriyetini kabul etmiştir. Dönemin Kültür Bakanı Ertuğrul Günay hükûmet ve devlet adına tarihsel olarak merkezî otoritenin baskısına maruz kalmış Alevilerden sözlü özür dilemiştir.⁶ Bu girişimleri takiben bir grup yasal reform da kamuoyunda tartışılmaya başlanmıştır. Açılıma giden süreçte Devlet Bakanlığı tarafından organize edilen bir çalıştaylar serisi düzenlenmiştir.⁷ Dönemin Devlet Bakanı Faruk Çelik çalıştayların düzenlenmesi ve devlet düzeyinde kayda geçirilmesi açısından etkili bir rol oynadı.

4 AİHM'de zorunlu din derslerinin kaldırılması ile ilgili olarak Eylem Zengin/Türkiye davası ve nüfus cüzdanları üzerindeki din hanesinin kaldırılması ile ilgili Sinan Işık/Türkiye davası bu konuda iki önemli karardır.

5 Bu iftarlardaki sözlerinde Başbakan Erdoğan Alevilerle birliğin ve yeni bir başlangıcın mesajını şu şekilde vermiştir: "Sevgili canlar, ben buraya, ben buraya, sizin matemimizi paylaşmaya değil, hep birlikte bizim matemimizi paylaşmaya geldim. Bu matem, bizim matemimizdir. Bu duygu seli olarak, bizim ortak dünyamızın bir parçasıdır" (Hürriyet, 12 Ocak 2008).

6 Türk devletinin bir yetkilisi olarak Alevi toplumundan yaşamış oldukları mağduriyetlerden dolayı özür dileyen ilk isim, Kültür Bakanı Ertuğrul Günay olarak kayda geçmiştir. Günay 1978'de Kahramanmaraş'ta, 1980'de Çorum'da, 1993'de Sivas'ta çok büyük provokasyonlar yaşandığını söyleyerek "Geçmişte yapılan bütün yanlışlar adına, devletin şu anda bir görevlisi sıfatını taşıdığım için özür diliyorum" dedi. (Radikal, 23 Aralık 2008; Milliyet, 24 Aralık 2008).

7 7 etaptan oluşan çalıştaylara dernek ve vakıf yetkilileri; akademisyenler, gazeteciler ve aydınlar; sendikalar, ticari kurumlar, sivil toplum örgütleri, insan hakları örgütleri, Diyanet yetkilileri ve ilahiyat akademisyenleri ve politikacılar katıldılar. Toplam 304 kişi bu çalıştaylara katıldı ve nihai rapor Başbakan Erdoğan'a sunuldu.

mıştır. Tüm bu süreçte Alevi toplumunda sorunların çözülmesi yönünde beklenti bir hayli yükselmesine rağmen bugüne kadar karşılanamayan talepler, Alevi toplumu ile hükümet arasındaki ilişkilerde uzun dönemde kolay giderilemeyecek bir bozulmaya neden olmuştur.

Değişen Siyasi Ortam ve İkinci Açılım

2010 sonrasındaki yerel ve bölgesel siyasi konjonktür, Suriye’de Mart 2011’de başlayan iç savaş (Milliyet, 2013), 2013 Haziran’ındaki Gezi Olayları (T24, 2013) ve 2013 Nevruzunda Diyarbakır’da Abdullah Öcalan’ın mektubunun okunması ile ivme kazanan Çözüm Süreci (Yaman vd., 2014), Alevi toplumunu kaygılandırmış ve hükümete olan bakışlarını olumsuz yönde etkilemiştir. Öte yandan Alevi kimliği ile bilinen Kemal Kılıçdaroğlu’nun 2010’da CHP Genel Başkanı olması, Alevi siyasi desteğinin önemli ölçüde ana muhalefet partisi bünyesinde konsolide olmasını sağlamıştır. 10 Ağustos 2014’te yapılan cumhurbaşkanlığı seçimleri esnasında iç politikada yaşanan kutuplaşma da Alevilerle AK Parti yönetimi arasındaki ilişkileri olumsuz etkilemiştir. Bütün bu süreç içerisinde Alevilerin beklentilerini karşılamaya yönelik bir reform paketinin zaten açıklanmamış olması, Alevi yurttaşlar açısından hayal kırıklıklarına neden olmuş, bu tarihten sonra Aleviler ve AK Parti arasındaki kopuş geri döndürülemez bir noktaya gerilemiştir (Mutluer, 18 Mart 2015).

2011 yılının Mart ayında başlayan Suriye iç savaşının Türkiye’nin iç siyasetine ve toplumsal barışına olumsuz etkileri olmuştur. AK Parti hükümetinin Esad rejiminin karşısında yer alan tavrı, Alevi vatandaşlar tarafından “Sünnici” bir tavır olarak algılanmış ve eleştirilmiştir (Yaman vd., 2014). Alevi vatandaşların bir kısmına göre Suriye iç savaşı emperyalistlerin Orta Doğu’daki emellerinin bir sonucudur ve Türk hükümeti “emperyalistlerin projesi olan Büyük Orta Doğu Projesine” destek vermektedir (Parmaksızoğlu, 21 Temmuz 2012; Burch, 22 Ekim 2012). Hükümet ve Alevi vatandaşların Suriye savaşı konusundaki birbirine zıt tutumları, Alevi-Sünni ayrışmasını beslemiştir.

2013 yılının Haziran ayında İstanbul Gezi Parkı’nda başlayıp Türkiye’nin geneline yayılan hükümet karşıtı protestolar, Alevilerle AK Parti hükümetini dolaylı bir şekilde karşı karşıya getiren olaylardan bir diğeridir. Gezi Olayları, hükümet karşıtı bir koalisyonun protestoları şeklinde kendini göstermiştir. Alevilerin önemli bir kısmının bu protestolara destek vermiş olmaları, hükümetten memnuniyetsizliklerinin göstergesi olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca Gezi Parkı protestolarında hayatını kaybeden 7 kişinin tamamının Alevi kökenli oluşu, Alevi yurttaşlarda rahatsızlık

yaratmıştır.⁸ Gezi Olayları, hükûmetin Alevi toplum tabanı ile oluşturmaya çalıştığı diyalog zeminine zarar vermiştir. Gezi Olaylarının hemen sonrasında İstanbul'da yapılan III. Köprü' ye Yavuz Sultan Selim'in isminin verilmesi, Aleviler tarafından artan gerilimin ve hükûmetin mezhepçi tavrının göstergesi olarak okunmuştur (İnternethaber, 29 Mayıs 2013).

Alevilerin hükûmete mesafelerini artıran bir diğer gelişme, Çözüm Sürecidir. Abdullah Öcalan'ın 2013'deki Nevruz mesajı ile görünür olan süreç, HDP heyeti ile hükûmet yetkilileri arasında 28 Şubat'ta Dolmabahçe'de varılan mutabakat ve 2015 Nevruz açıklamaları ile yeni bir aşamaya geçmiştir (Yaman vd., 2014). Öcalan'ın 2013 Nevruz mesajında vurguladığı İslam kardeşliği temelli Sünni Türk-Kürt İttifakı çağrısı, Türkiye'deki laik toplumsal mutabakata bir karşıtlık olarak görülmüş ve hemen her kesim Alevi tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Bölgesel konjonktür, etnik ve mezhepsel gerilimler de benzer kaygıların Kürt Alevilerinde ortaya çıkmasına neden olmuştur, Türk-Kürt uzlaşmasının dinî mezhep temelinde bir uzlaşma olduğu ve bunun da Aleviler aleyhine sonuçlar doğurabileceğine dair kaygılar oluşmuştur.

Türkiye'deki sosyalist ve sosyal demokrat partiler özellikle de CHP geçmişten bugüne Alevilerin kendilerini en yakın hissettikleri siyasi partidir (Schüler, 2002; Çarkoğlu, 2005, ss. 273-292). Buna rağmen Deniz Baykal'ın genel başkanlık yaptığı dönemde kendilerini parti yönetiminden dışlanmış hissetmişlerdir. Kemal Kılıçda-roğlu'nun 22 Mayıs 2010'da CHP Genel Başkanlığına seçilmesi, Alevilerin yeniden CHP'yi sahiplenmesi açısından bir dönüm noktasıdır. Alevi toplumsal tabanının ana muhalefet partisinde birleşmiş olması, hükûmet kanadının Alevi taleplerini öncelikli olarak algılamaktan uzaklaşmasına neden olmuştur.

Bütün bu gelişmelere rağmen 30 Eylül 2013'de ilan edilen Demokratikleşme Paketi'nde Alevilerle ilgili önemli maddeler yeniden yer almıştır.⁹ 2014 yılının ilk aylarında Başbakan yardımcısı Emrullah İşler, Alevi Açılımı konusunda çalıştıklarını ve en çok cemevinin AK Parti döneminde açıldığını söylemesine rağmen aynı anda cemevlerinin ibadethane olarak kabul edilmesinin mümkün olmadığını da söyle-

8 Gezi protestolarında yurt çapında hayatlarını kaybeden Medeni Yıldırım, Mehmet Ayvalıtaz, Ethem Sarıgülük, Ali İsmail Korkmaz, Abdullah Cömert, Ahmet Atakan, Berkin Elvan'ın Alevi kökenli olduğu ifade edilmiştir. Bu kişilerin cenazeleri cemevlerinden kaldırılmıştır (Yılmaz ve Bayram, 2016).

9 30 Eylül 2013 Demokratikleşme Paketi'nde yer alan bazı maddeler: 1-Ayrımcılıkla Daha etkin Mücadele için Ceza Miktarlarının Artırılması, 2-Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik Kurulu'nun kurulması, 3-Yaşam tarzına Saygının Türk Ceza Kanunu ile Güvence Altına Alınması, Nevşehir Üniversitesi'nin isminin Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Olarak Değiştirilmesi, detaylı bilgi için bkz. <http://www.kdgm.gov.tr/snetix/solutions/KDGM/resources/uploads/files/kitabcik.pdf>

miştir (İnternethaber, 28 Mayıs 2014). Bu gelgitli süreç 2014 Ağustos’unda Ahmet Davutoğlu’nun başbakan olması ile yeniden canlandırılmaya çalışılmıştır.

İkinci açılım süreci yukarıda bahsedilen siyasi gerilimle birlikte yıpranan ilişkilerin yeniden güçlendirilmesi ve psikolojik engellerin aşılabilmesi için sembolik jestlerle başlatılmıştır. Tunceli ziyareti bu jestlerin ilklerindedir.¹⁰ Davutoğlu başbakan olduktan sonra 2014 yılının son aylarında, Faruk Çelik ve Bekir Bozdağ ile bir araya gelerek meseleyi tekrar görüşmüş ve birkaç ay sonra Başbakanlık Resmî Konutunda yaklaşık 6 saat süren yemekli bir toplantı ile Alevi kanaat önderlerini ağırlamıştır (Milliyet, 16 Mart 2015). Cemevlerinin statüsünün ne olacağı Davutoğlu’nun başlattığı açılımın birinci maddesi olarak tekrar gündeme gelmiştir. Takip eden aylarda cemevlerinin statüsü konusunun nasıl çözüleceğine ilişkin dört ayrı seçenek hazırlanmıştır.¹¹ Bir süre sonra farklı bir adım atılarak Millî Eğitim Bakanlığı ve Dost Eli Yardım Eğitim ve Kültür Vakfı’nın iş birliği ile İstanbul’da Özel Statülü Hacı Bektaş Veli Anadolu Lisesi’nin temeli atılmıştır (Dinç, 2015). Okulun müfredatında lise eğitiminde yer alan ortak derslerin yanında Alevi-Bektaşî öğretilerine ilişkin derslerin de yer alacağı aynı zamanda Alevi-Bektaşî inancına uygun Dede-Baba eğitimi verileceği söylenmiştir.

Anayasal Eşitlik ve İnanç Özgürlüğü Söylemleri Arasında Alevi Talepleri

Türkiye’deki Alevi gruplardan bazıları eşit yurttaşlık hakkına bazıları ise inanç özgürlüğüne sahip olmadıklarını söylerken diğer bir grup aynı anda iki söylemi birden dile getirmektedir. Buna rağmen geçmişten bugüne çeşitli evrelerden geçen Alevi taleplerinde bugün ortak bir söylem olarak “Eşit yurttaşlık talebi” öne çıkmaktadır. 9 Kasım 2008’de gerçekleştirilen Alevi mitinginin başlığı “Ayrımcılığa Karşı Eşit Yurttaşlık Hakkı”dır. Mitingde Alevilerin somut talepleri ile ilgili doğrudan vurgular olmasına rağmen daha çok ilkesel düzeyde konuşmalar yapılmış, demokrasi, hukuk devleti ve laiklik ilkesinin Aleviliğin devamı için en önemli ilkeler olduğu vurgulanmıştır (Ankara’da Alevi, 2008). 9 Şubat 2015’te İstanbul Kadıköy’de yapılan “Laik,

10 Bu ziyaret esnasında Tunceli sokaklarının nabzını tutan gazetecilere verilen cevaplardan biri “Davutoğlu Alevi Açılımını yaparsa buraya heykelini dikeriz” şeklindedir. Bu makalenin konusunu oluşturan çalıştaylar esnasında da benzer tepkiler ortaya çıkmış, uzun yıllar CHP’ye destek veren dedelerden bazılarınin Açılım olursa AK Parti’ye geçeceklerine dair beyanları olmuştur.

11 Bunlar cemevlerinin giderlerine ilişkin sorunların yerel belediyeler tarafından çözülebileceği, Diyanet İşleri Başkanlığı içinde bir vakıf kurularak bu ihtiyaçların karşılanabileceği, Diyanet İşleri Başkanlığı dışında bir üst kurul oluşturulabileceği ve Tekke ve Zaviyeler Kanunu’nun kaldırılabilceği şeklindeydi (Işık, 28 Kasım 2014).

Bilimsel, Anadilinde Eğitim ve Demokratik Yaşam için Dayanışma ve Birlik Mitingi” nin sloganlarından biri Kürtçe eğitim hakkı idi. Buna rağmen bu mitingde de en önemli slogan “Ayrımcılık İstemiyoruz ve Ayrımcılık Yapılmasına da İzin Vermeyeceğiz” şeklindeydi (Kaya ve Tiftikçi, 2015). Etnik ve kültürel farklılıklara sahip Alevi gruplar eşit yurttaşlık söylemini aynı zamanda aralarındaki farklılıkları ortadan kaldıracığı motivasyonuyla sahiplenmektedirler.

Alevi grupların söylemleri arasındaki farklılıklar bazen rekabet nedeni olabilir. Alevi Bektaşî Federasyonu, Diyanet İşleri Başkanlığının varlığına kesin olarak karşı çıkarken CEM Vakfı ve Ehl-i Beyt Vakfı Aleviler için Diyanet benzeri bir kurum ya da Diyanet’in içinde ayrıca temsil edilebilecekleri bir yapılanma talep etmektedirler. ABF ise laikliğin bir gereği olarak devletin inançla ilgili hizmet ve aktivitelerden elini tamamen çekmesi gerektiğini savunmaktadır. Cemevlerinde görev yapan dedelerin devletten maaş alması konusuna CEM Vakfı ve Ehl-i Beyt Vakfı olumlu bakarken kesinlikle karşı olan Alevi gruplar vardır. Bütün farklılıklara rağmen Alevi toplumunun çatı örgütü olan üç kurum, Alevi Bektaşî Federasyonu, Alevi Vakıflar Federasyonu ve Alevi Dernekler Federasyonu, 5 Ocak 2015 tarihinde İstanbul Maltepe Türkan Saylan Alevi Kültür Merkezinde biraya gelerek Birlik ve Dayanışma Toplantısı düzenlemişlerdir (Kolcu, 6 Ocak 2015). Aralarındaki görüş farklılıklarına rağmen hükümetten talepleri konusunda belirli konularda mutabık kalmışlardır.¹² Bu taleplerin Alevi vatandaşların pratik hayatında yapacağı etki ile birlikte birbiriyle ilişkili ortak hedefleri de vardır. Bu hedefler; (i) Aleviliğin modern kent yaşamında devam edebilmesinin kurumsal ve hukuki alt yapısının sağlanması, (ii) eşit vatandaşlık prensibiyle çelişen resmî uygulamaların sona erdirilmesi ve (iii) Alevi toplumunun mağduriyetlerinin tanınması ve tekrarının önlenmesine yönelik çok boyutlu ve uzun soluklu düzenlemelerin yapılması şeklinde sıralanabilir.

Modern şehir yaşamında kendi kurumlarını inşa etmeyi başaran geleneksel Sünni cemaatleri ile karşılaştırıldığında Alevi grupların tecrübesi gecikmiş bir modernleşme tecrübesi olarak ortaya çıkmaktadır. Meselenin sosyal-psikolojik yönü ise Alevi toplumsal hafızasında giderilemeyecek izler bırakan travmalarla yoğrulmuştur.

12 2014 yılında Tunceli, Elazığ ve Malatya Alevilerini temsil eden 9 Alevi dedesi, Başbakan Davutoğlu’na 12 maddelik taleplerini sunmuştur. Maddeler şöyledir: 1-Aleviler ötekileştirilmesin, 2-Cemevlerine ibadethane statüsü verilsin, 3-Yeni bir anayasa yapılsın, 4-Diyanet İşleri Başkanlığı’nın yapısı değiştirilsin, her inanç bütçeden pay alsın, 5-Din Dersleri okullarda zorunlu olmaktan çıkartılsın, 6-Alevi dergâh ve türbelerinin mülkiyeti Alevilere verilsin, 7-Alevi inancını öğreten Yüksek Öğretim Kurumları kurulsun, 8-Alevi köylerine cami yapılsın, 9-Millî Tarih mezhepler üstü bir anlayışla yeniden yazılsın, 10-Alevilerin kutsal mekânlarına saygı gösterilsin, 11-Aşure günü tatil ilan edilsin, 12-Yavuz Sultan Selim Köprüsü’nün adı değiştirilsin (bkz. Alevilerden Başbakan’a, 2014).

Aydınlatılmamış olumsuz tarihî deneyimlerle ilgili mağduriyet anlatıları, Alevi kimlik siyasetinin psikolojik arka planını desteklemektedir. 2010-2016 arası dönemde illegal örgütlenmelere yönelik yapılan soruşturmalar ve deşifreler sonucunda toplumsal travma oluşturan olaylara ilişkin daha net tablolar ortaya çıksa da elde edilen bulgular Alevi grupları tatmin edici nitelikte değildir (Tuğsuz, 18 Ağustos 2014).

Toplumsal Dönüşümün Motoru: Cemevleri

Cemevleri, Alevi geleneğinde hem dinî ritüellerin yapıldığı hem de sosyalleşme amacına hizmet eden Aleviliğin kutsal mekânlarıdır ve tüm Aleviler tarafından ibadethane olarak kabul edilmektedir. Türkiye’de cemevleri birçok bölgede hem yerel yönetimler hem de merkezî hükümet tarafından desteklenmelerine rağmen ibadethane olarak yasal statüleri yoktur. Aleviler, cemevlerinin ibadethane statüsünde yasal olarak tanınması için mücadele vermektedirler. Hukuki mücadele 2010 yılında AİHM’ye taşınmış ve 2 Aralık 2014 tarihinde AİHM, cemevlerinin ibadethane olduğuna karar vermiştir (Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 2 Aralık 2014). Bundan dolayı Türkiye’nin cemevleri konusunda AİHM kararlarına uyması gerektiği Aleviler tarafından her fırsatta dile getirilmektedir. Aynı zamanda iç hukukla ilgili reformların AİHM kararlarına bırakılmasından rahatsız olmaktadır. Aleviler, cemevleri sorulduğunda sadece ibadet konusuna değil sosyalleşme ve kimlik kazanma meselesine de değinmekte, kırdan kente göç neticesinde kopan bağlarını kuvvetlendirmek ve Aleviliğin devamı için bu yapıların öneminden söz etmektedirler. Grup içi sosyal bağların devam ettirilmesi, Aleviliğin yok olmamasının ilk şartı olarak görülmektedir. Bu çalışma kapsamında görüşülen bir Alevi dedesi ne göre “Cemevleri Alevilerin bir araya geldiklerinde kimliklerini, kişiliklerini, dünya görüşlerini kazandıkları, geliştirdikleri ve hemhal oldukları yapılardır.” (AA, İstanbul)

Şehirlerdeki cemevleri, sosyal ve kültürel değişimin sonucu olarak taşradaki muadillerine göre oldukça farklılaşmıştır. Şehirlerdeki cemevlerinde kırsaldaki sosyal ve cemaatsel ilişkilerin ötesinde ilişkiler geliştirilmekte ve farklı sosyoekonomik kesimlerin bir araya gelmesinden kaynaklanan yeni sosyal durumlarla karşılaşmaktadır (Yıldırım, 19 Ekim 2013).¹³ Sosyalleşme mekânı olma yanında daha çok inanç merkezi boyutu ile dile getirilmektedirler fakat sosyallik inanç boyutunun ayakta kalabilmesinin koşulu olarak görülmektedir. Cemevlerinin devlet tarafından ibadethane olarak tanınması ile Alevi taleplerinin daha fazla inanç vurgusu etrafında şekilleneceği beklentisi var-

13 Ayrıca Alevi kimliğinin sosyolojik dönüşümü ile ilgili çeşitli makaleler için bkz. Özdalga, Raudvere ve Olsson, 1999.

dir. Bu beklenti, cemevleri etrafında Alevi mücadelesini birleştirmekte ve güçlendirmektedir. Alevi kimliğinin diğer mekânları olan dernek, parti, örgüt ve sendika gibi siyasi yapılanmaların Alevi kimliğini karmaşık bir hâle getirdiği ve inanç boyutunun geri planda kalmasına neden olduğu çoğu Alevi grup tarafından kabul edilmektedir. Cemevlerinin yasal ve sosyal olarak desteklenmesi ile Alevi gençlerinin de inanç ve geleneğe bağlılığının artacağı beklentisi vardır. Alevi gençlerinin geleneklerinden uzaklaştığı ve manevi anlamda boşluğa düştüğüne ilişkin Alevi dedeleri arasında ortak bir kanaat vardır. Bu konudaki beklenti “cemevlerinin eskiden olduğu gibi tekrar ilim irfan yuvasına dönüşmesi gerekir” (SÜ, Erzincan) şeklinde ifade edilmiştir. Cemevleri aracılığı ile başlatılacak Aleviliğin tanınması politikası ile Alevi gençlerinin atalarının geleneğine ve inancına sarılarak yanlış yola sapmaktan kurtulacağı düşünülmektedir.

Alevilerin 1960'lı yıllardan sonra yoğun bir şekilde Avrupa ülkelerine göç etmesi sonucu elde ettikleri toplumsal ve siyasi deneyim, Türkiye'deki mücadelelerine de yansımıştır. Bazı Avrupa ülkelerinde vatandaşlık hakları kapsamında Alevi toplumuna bütçeden pay ayrılması, öğretmen yetiştirme ve okul müfredatlarının hazırlanmasına katkıda bulunmaları gibi haklar tanınmaktadır (Çalışlar, 2008; Utku, 2014). Avrupa deneyimine sahip Aleviler için Türkiye'de bu haklara sahip olmamak hukuksal bir mücadeleyi zorunlu kılmaktadır. Cemevlerine ibadethane statüsü tanınması bu hukuksal mücadele için başlangıç noktası kabul edilmektedir ve bu hak elde edilirse diğer sorunların ardı ardına çözüleceği ve demokratikleşmenin farklı kanallar aracılığı ile sağlanabileceği düşünülmektedir. “Alevilerin istediği demokratikleşme paketidir. Yurttaşlık bilincinin Türkiye'de oluşmasını istiyor Aleviler, ama maalesef bunlar kabul edilmiyor” (HM, Malatya) ekindeki ifade, Alevi toplumunun temel vatandaşlık haklarından birçoğuna sahip olmadıklarını düşündüklerini göstermektedir.

Aleviler, kendilerine has kültür ve inanışları olduğunu, devletin bunu kabul etmek istemediğini çünkü devletin tüm vatandaşlara Sünni Müslüman gözüyle baktığını düşünmektedirler. Alevilerin asıl istediğinin yeni bir yurttaşlık anlayışı olduğu, “Aslında asıl sorun insanların renksiz, kokusuz olarak algılanmasıdır. Oysaki her insanın bir inancı var, bir kültürü var, bir dini var, bütün bunları pas geçen bir yurttaşlık algısı var Türkiye'de, bence en temel sorun bu” sözleri ile ifade edilmiştir (FS, Malatya). Sorunların çözülememesi ve sürekli yeni baştan ele alınması, Aleviler arasında devlete karşı güvensizliğe ve bu güvensizliğin kalıcı hale gelmesine neden olmaktadır. Sorumluluğun devlete ait olduğu düşüncesi “Çözüm önerilecekse bunu Türkiye'yi yönetenler önerecek. Türkiye'de inanç merkezlerine nasıl muamele edileceğine devlet karar vermelidir” (DB, İstanbul) ve “Bir baba dükkân açacağı zaman bile çocuklarına eşit derecede katkı sunar. Kimisini okutur, kimisine sermaye verir,

devlet de bunu yapmalı” (DT, İstanbul) şeklinde ifade edilmiştir. Türk toplumundaki güçlü devlet algısının devletin Alevilere karşı tarafgir bir bakış ile birleşerek Sünni toplumdaki Alevilik algısını da kötüleştirdiğine inanılmaktadır.

Alevi Toplumunun Kanaat ve İnanç Önderleri: Dedeler

Alevi dedeleri, Alevi topluluklarının dinî liderleri ve ahlaki-sosyal hayattaki yol göstericileridir. Buna rağmen dedelik kurumunun bugünkü işlevi, sorunları ve geleceği, Alevi talepleri içerisinde en çok tartışılan konulardan biridir. Aleviler bu tartışmaların nedenini öncelikle Sünni kesimin Alevilik konusundaki bilgisizliğine bağlamaktadır. “Alevilikteki inanç sisteminin Sünnilikten farkının tam olarak anlaşılabilmesi” dedelik üzerindeki tartışmaların asıl nedeni olarak görülmektedir. Dedelerin Sünni toplum tarafından bazen sadece dinî rehber bazen de sadece folklorik kişilikler olarak görüldüğü ve asli işlevlerinin anlaşılmadığını düşünmektedirler. Sünnilik ve Alevilik arasındaki dinî bilgiye ve dinî rehberlere yüklenen rolün farklılığının bu karmaşaya neden olduğu “Dede, Alevi toplumunun avukatıdır, savcısıdır, gerektiğinde hâkimidir, doktorudur, işçisidir. Dolayısıyla dedelik kurumunu diğer din adamlarının uygulamalarıyla aynı sisteme sokmamak gerekir” (ZŞ, İstanbul) sözleri ile anlatılmıştır. Dedelerin hem sosyal yapıyı hem de inançsal yapıyı aynı anda ayakta tutan işlevleri öne çıkartılmaktadır. Hem dinî bilgiyi üretme ve öğretme hem de sosyal sorunlara çözüm bulma görevinin aynı anda varlığının Alevi dedelerini diğer din adamlarından ayırdığı düşünülmektedir.

Dedelerin Alevi toplumu içindeki rehber konumları, cemevlerine yüklenen anlam ile ilişkilidir. Cemevlerinin şehir hayatında değişen yapısı ile dedelere şehir hayatında düşen rollerden doğan karmaşa, geleneksel bir toplumun modernleşme sürecindeki dönüşümleri ile ilişkilidir. Aleviliğin otantik kurumlarının değişmesinin beklenmemesinin bunun yerine geleneksel yapıyı korumak için dışsal düzenlemelerin yapılması gerektiği düşünülmektedir. Dedeliğin modern yapıya direnen yönlerinin -sadece eğitimle kazanılan bir statü olmaması, soya bağlı olması ve taliplerinin dede aradıkları nitelikleri bulmaları gerektiği vs.- modernize edilemeyeceği kabul edilmektedir. Şehirleşmenin cemevleri ve dedelik kurumu üzerinde meydana getirdiği dönüşümler birbiri ile ilişkili olarak tartışılmaktadır. Cemevleri kırsal yaşamda; toplanma, sorunları çözme, birlikte ibadet etme yeri iken dedeler de bu yapıların yöneticisi, maddi ve manevi anlamdaki liderleridir. Yeni koşullarda kurumların adaptasyonundan kaynaklanan uyumsuzluklar ve yetersizlikler, Alevi gençlerin cemevlerine gitmemesi ve dedelere itibar etmemesi sonuçlarını doğurmakta böylece hem geleneksel yapı hem de grup içi sosyal bağlar zayıflamaktadır. Yaşanan sosyal

değişimden duyulan kaygı, dedelerin devlet tarafından korunmaya alınması gibi beklentileri doğurmaktadır.

Dedelerin eğitilmiş olması, kurumsal devamlılık için önemsenmektedir. Dedelikte soy bağı mı eğitim mi asıl kriter olmalıdır tartışması sürdürülmektedir. Dedelik kurumunun çağın ihtiyaçlarına göre -soy bağının da ihmal edilmemesi koşuluyla- güçlendirilmesi ve kurumsal desteğe sahip olması gerektiği düşüncesi büyük oranda destek bulmaktadır. Kurumsal desteğe duyulan ihtiyaç, “Biz kendimizi kentte yeni baştan tarif etmenin kafa karışıklığını yaşıyoruz. Devlet de bu konuda yardımcı olmadığı için bizi kendi halimize bıraktığı için birbirimize düşelim diye bekliyor herhalde” (DB, İstanbul) sözleriyle ifade edilmiştir. Alevilerin dedelik konusunda şehir ortamında yaşadıkları en önemli güçlüklerden biri, geleneksel pir-mürşit ilişkisini sürdürmemeleridir. Kırsal yaşamda sadece kendi köyünün ve taliplerinin mürşidi olan dedeler, şehirde farklı ocaklara mensup Alevi bireylerin de mürşidi olmak zorunda kalmakta ve bu durumda meşruiyet sorunu ortaya çıkmaktadır. Dedelerin kırsal yapıda ve küçük grup içindeki sorgulanmayan pozisyonlarını ve statülerini devam ettirebilmeleri için modern hayatta eğitim almalarının gerekliliği ortaya çıkmaktadır: “Eskiden dedeye büyük saygı vardı. Kimse dedeyi incitmezdi. Ama şimdi öyle bir çağa geldik ki okumuş insanlarla karşılaşyoruz. Eğer ben o gençlerin sorularına cevap vermezsem yetersiz kalırım” (RA, Erzincan) ifadesi, dedelerin modern kent yaşamında zorlaşan rol ve statülerine işaret etmektedir. Dede olmak için soy bağının zorunlu olması, dedeliğin din adamlığı olarak kurumsallaşmasını zorlaştıran bir niteliktir. Buna rağmen Alevi topluluğu içinde soy bağından vazgeçmek, Aleviliğin bitmesi anlamına gelmektedir. Aleviler için dedelik, standart bir eğitim ve bu yolla elde edilen resmî bir statüden çok daha fazlasıdır. Buna rağmen dedelerin eğitim alması, çağın koşullarına ayak uydurabilmeleri ve Alevi gençliği üzerinde etkili olabilmeleri için bir zorunluluktur. Bunun için yapılması gerekenler “soy bağına sahip dedelerin aydınlanması, vatana yararlı bireyler olabilmeleri, istedikleri şekilde yetişmeleri için okulların açılması ve cemevlerinin yasal olarak camiler gibi olmaları” (AU, Erzincan) şeklinde sıralanmıştır.

Dedelerin işlevlerini ve etkinliklerini yitirmelerini Cumhuriyet dönemi ile başlatanlar vardır. Cumhuriyet döneminin politikaları ile birlikte dedelerin Arapça, Farsça, Kuran ve İslami ilimler konusunda bilgilerinin zayıfladığı düşünülmektedir. Bu durum dedelerin Aleviliğin beslediği otantik kaynaklardan yoksun olmaları anlamına gelmekte böylece Alevilik doktrinel olarak zayıflamakta aynı zamanda otantik olmayan Alevilikler ortaya çıkmakta ve Alevilikle ilgili kafa karışıklıkları artmaktadır. Dedelerin yaşadığı dönüşümü anlatan ifadelerden biri “Dedeler, seyitler, çelebiler, Cumhuriyet döneminde falcılar, muskacılar ve üfürükçüler seviyesine

indirildi. Bu bizi çok yaraladı” şeklindedir (AB, Adıyaman). Bu konuda 677 sayılı Tekke ve Zaviyeler Kanunu eleştirilmektedir. Dedelerin eğitim almasının gerekliliği konusunda görüş farklılıkları vardır. Bazıları dedelik eğitiminin ailede alındığını ve yeterli olduğunu düşünmektedir. Bu düşüncenin ifadelerinden biri “Dede için ilim değil irfan önemlidir, bu da aileden ve soydan alınır” şeklindedir. Dedelerin kurumsal bir yapı tarafından eğitilmektense görev, vazife ve ihtiyaç duydukları bilgi ve görgüyü babalarından, dedelerinden ve yakınlarındaki bilgili-irfanlı kişilerden öğrenmelerinin daha doğru olduğu düşüncesinin ifadelerinden biri de “Zaten seyid evladı, kendi babasının ve annesinin eli altında o eğitimi alıyor. Ama tabii bunun yanında bazı müspet ilimlerden de alınabilir. Ama bu eğitim kurumlarının başına mutlaka Seyid-i Saadet/Evlad-ı Resul getirilmeli” (AA, Erzincan) şeklindedir. Diğer bir grup Alevi dedesi, dedenin sahip olması gereken nitelikler arasında aileden gelen irfanın yanında ilmin de muhakkak olması gerektiğini aksi takdirde dedeliğin modern hayatta devam edemeyeceğini düşünmektedir. Bununla birlikte dedelerin eğitiminin soydan gelen bir dedenin başında olduğu resmî bir kurum tarafından yürütülmesi/ denetlenmesi ve dedelikteki soy bağının da ihmal edilmemesi yapılan öneriler arasında yer almaktadır. Eğitim verecek kişiler arasında Aleviliğin temel prensiplerine müdahale etmemek şartıyla Sünni ilahiyatçıların da olabileceğini düşünenler vardır. Hâkim görüş, soydan gelen dedelerin öncülük edeceği bir Alevilik eğitim sisteminin kurulması ve kurumsallaşmasının gerekliliğidir. “Dedelerin kurumsal din eğitiminden geçmesi uygundur. Akademisyen ama soyu dede soyundan gelen olması lazım. İlmını almışsa bunun bir de irfanını alması lazım” (RA, Erzincan) sözleri, Alevi toplumundaki dedelerin rolü ve statüsüne ilişkin yeni beklentileri yansıtmaktadır.

Dedelerin formal eğitim alması konusundaki görüş birliğine rağmen ortaya çıkan önemli bir çekince, Alevi öğretisinin standartlaşması tehlikesidir. Alevi öğretisi ve ritüelleri standart hâle gelirse Aleviliğin özgünlüğü ve zenginliğinin ortadan kalkacağı hatta otantik yapısının bozulacağı düşünülmektedir. Bu girişimin Aleviliğin en önemli düsturlarından biri olan “yol bir süre bin bir” düsturuna aykırı olduğu ve Alevilikteki dinî eğitim metodunun çok farklı olduğu düşünülmektedir. Bu metodu kurmanın zorlukları “Dedelerin kurumsal eğitim almaları konusunda mutabıkım. Yalnız Alevilik, İslamiyet’in tasavvufi ve batını yorumudur. Arifiği alabilmek için dedelikte mutlaka pir, mürşit dizinin dibinde mum gibi eriyip içtihatla pişmesi gerekiyor” (EH, İstanbul) sözleri ile anlatılmıştır. Alevilik öğretisinin ve ritüellerinin dedelerin eğitimi ve kurumsallaşması yoluyla standardize edilmesi tehlikesi, devlet görevliliği bağlamında da tartışılmaktadır. Dedelerin devlet görevlisi olması, alacakları maddi ve kültürel desteğe ihtiyaç duyulmasına rağmen görüş birliğine varılan bir konu değildir.

Birbirlerinden farklı Alevi vakıf ve dernek yönetimlerinin dedeler üzerindeki etkisi, Alevi öğretisinin geleceği ile ilgili tartışmalara yol açmaktadır. Tüm Alevi grupları çatısı altında toplayan Diyanet benzeri nihai bir üst örgütlenmenin olmayışı, bazı Aleviler tarafından özgür bir ortam olarak savunulurken bazıları tarafından belirsizlik ve sustimal zemini olarak görülmektedir. Dedelerin çoğunlukla derneklerin ve vakıfların hegemonyasında olması genel bir şikâyet konusudur. Fakat vakıf ve derneklerin hegemonyası yerine geçecek yapının ne olacağı konusunda mutabakat yoktur. Eski usul ocakzade sistemini önerenler olduğu gibi vakıf ve dernekleri içinde toplayacak bir üst kurulun daha iyi olacağı düşüncesine sahip olanlar da vardır. Dedeliğin otantik yapısının bozulmadan ve soya bağlı devam ettirilmesi düşüncesi, dede soylulara maaş bağlamanın imkânsız olduğu düşüncesi ile uyumsuzdur. Çoğu dede ailesinde faal dedelik hizmetini bir veya birkaç kişi yapmaktadır. Dedelik hizmetini aktif olarak yapanlar, geleneksel ve gündelik hayattaki rolleri arasında sıkışmaktadır. Çoğu durumda maddi zorluktan dolayı dedelik hizmetine emek ve vakit ayıramamaktadırlar. Bu da dedelerin eğitim almasını ve görevlerini istenilen düzeyde yapmalarını engellemektedir. Dedeler, taliplerini ziyaret etme konusunda bile maddi engellerle karşılaşmaktadırlar. Bu sıkıntıların giderilmesi için dedelerin özellikle cemevlerinde faal dedelerin, düzenli bir gelire sahip olmaları gerektiği düşünülmektedir. Dedelerin bu sayede hem maddi hem de toplumsal statü olarak daha iyi bir konuma gelecekleri ve kendilerinden beklenen dinî-kültürel hizmetleri daha iyi yapabilecekleri böylece Alevi geleneğinin yaşatılabileceği düşünülmektedir.

Dedeliğin maaşlı bir devlet memurluğuna dönüşmesi tehlikesi, Alevi öğretisi açısından tartışmalı bir konudur. Maaşlı memur olmanın dedelik kurumunu yozlaştırabileceği ve ibadeti para için yapmaya neden olabileceği aynı zamanda Aleviliğin Sünnilik gibi devlet kontrolü altına girebileceği ihtimalleri tartışma konusudur. Alevi dedelere maaş verilmesinin formel standart bir eğitim almaları ve öğretinin standart hâle getirilerek yaygınlaştırılmasının Aleviliğin özgünlüğüne tehdit olacağı “Dedelik kurumunun paraya bağlanması dedeleri ve cemevlerini bitirir” (HÖ, Erzincan) ile anlatılmıştır. Hâkim görüş, faal dedelerin ve cemevi hizmeti yapan kişilerin görevlerini hakkıyla yapabilmeleri için maaş almaları gerektiği şeklindedir. Daha genel değerlendirmelerde Alevilerin oluşturduğu özerk bir yapıya ayrılan paydan maaşlarını almaları, kendi içlerinde kuracakları bir sistem tarafından idare edilmeleri ve böylece otantik yapılarının korunacağı, hâkim görüş olarak ortaya çıkmaktadır.

Ayrımcılık ve Asimilasyon Korkusu

Ayrımcılık olarak söz edilen pratiklerin ilk kısmı daha önceki bölümlerde söz edilen kurumsallaşma ile ilgili konularla ilişkilidir. Cemevlerine ibadethane statüsü

verilmemesi, dedeliğin kurumsallaşamaması, zorunlu din derslerinin Millî Eğitim müfredatında yer alması ve Aleviliğin Diyanet İşleri Başkanlığında temsil edilmemesi, maddelerinden ayrımcılığın hukuki boyutları olarak söz edilmektedir. Bu konulardaki ana yaklaşım “Uluslararası standartlara uygun bir Türkiye’nin kurulması gerekiyor yani Aleviye has birtakım düzenlemeler olmasını ben doğru bulmuyorum. Toplu bir şekilde Türkiye’nin demokratikleştirilmesi gerekiyor” (AY, İstanbul) şeklinde ifade edilmiştir. Alevi taleplerinin tümü birbirine bağlı tutumlardan oluşan genel bir ayrımcılık konusu olarak görülmektedir.

Ayrımcılık olarak nitelendirilen pratiklerden biri, Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim sisteminde yer alan zorunlu din dersleri meselesidir. Mevcut eğitim sistemindeki zorunlu din derslerinin Sünnilikle ilgili içeriğinin Alevi çocukları yaşadıkları topluma ve alevi geleneklerine yabancılaştırdığı düşünülmektedir. “Ben annesinin pişirdiği yemeği yemeyen çocuk tanıyorum. Çocuklarımızın bu hâle gelmesini, bizlerden uzaklaşmasını istemiyoruz” (MC, Malatya) ifadesi, yaşantılardaki travmalara işaret etmektedir. Bu konuda Alevi bir vatandaş AİHM’ye başvurmuş ve başvuran kişi davayı kazanmıştır (Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 9 Ekim 2007). Laik devlette din eğitiminin hiç olmaması gerektiğini düşünenler olduğu gibi Sünnilik ve Aleviliğin eşit anlatılması gerektiği düşünenler de vardır. Özellikle Sünni ritüellerinin öğretilmesinden duyulan rahatsızlık “Din derslerinde Hz. Muhammed’in hayatını anlatsalar buna hiçbir Alevi hiçbir Sünni karşı çıkmaz. Ama namaz nasıl kılınır, oruç nasıl tutulur bunu öğretirsen Alevi de karşı çıkar Sünni de” (HÖ, Erzincan) sözleri ile anlatılmıştır. Laik ve bilimsel bir eğitim sisteminde dinî eğitimin yer almaması gerektiğinin düşünülmesi ana eğilimdir ve din eğitimi ile ilgili sunulan öneriler, din eğitiminin aileye bırakılması ve Millî Eğitimde yer almaması, din eğitiminin seçmeli olması ve din derslerinden ibadet (ritüel) kısmının çıkartılması, tüm dinlerin eşit şekilde ve evrensel değerlerin anlatılması şeklinde sıralanabilir.

Kızılbaş ve Alevi sözcüklerinin hakaret amaçlı kullanılmasının roman, tiyatro, hikâye gibi -Millî Eğitim Bakanlığı tavsiyeli bazı edebiyat kitaplarında bile- edebî eserlerde yer alabildiğine değinilmiştir. Alevi kültürünün Sünni kültür kadar iyi bilinmemesinin ön yargıların nedeni olduğu, bunların toplumsal hafızadan silinmesi için ciddi bir bilince ihtiyaç olduğu, Alevilikle ilgili tüm yerleşik bilgilerin öncelikle bir elemenden geçirilmesi gerektiği düşünülmektedir. Okullardaki derslerin içeriğinde Aleviliğin doğru anlatılmasının hem Alevi toplumunun geleceği açısından hem de Sünni toplumdaki Alevi algısının iyileşmesi açısından önemli olduğuna inanılmaktadır. Alevilik hakkındaki bilgisizliğin Sünnileri Alevilere karşı ayrımcı davranışlara yönlendirdiği söylenmiştir. Alevilikle ilgili derslerin içeriğinin özellikle Aleviler tarafından

oluşturulması gerektiği, “Aleviliği Aleviler anlatmalı ve bu dersler sırf Aleviler için değil Sünni öğrencilerin de faydalanacağı şekilde olmalı. Sünni vatandaşlar ve öğrenciler Alevilik konusunda bilgilendirilmelidir” (MG, İstanbul) sözleri ile anlatılmıştır.

Eğitim sistemindeki ayrımcılıklar, sosyal hayattaki ayrımcılıkların bir parçası olarak görülmektedir. İş bulamama, üst düzey kamu görevlerine terfi edememe ve kamu kaynaklarından eşit olarak istifade edememe gibi konular, sosyal ve bireysel hayatta karşılaşılan ayrımcılıklardır. Aleviler, kamu ya da özel sektördeki işe alımlarda ve terfi sisteminde kendilerine ayrımcılık yapıldığını, sınavlarda başarılı olsalar bile mülakatlarda elendiklerini ve bir şekilde sistemin dışında bırakıldıklarını düşünmektedirler. Bunun için KPSS gibi ortak sınavların en azından kamu sektöründeki işlerde tek kriter olması önerilmektedir. Mülakatlarda Alevi olduklarının çeşitli soru sorma yöntemleriyle ortaya çıkartıldığını bundan dolayı elendiklerini, hak ettikleri pozisyonlara Alevi oldukları için gelemediklerini düşünmektedirler. Bu dışlanmaların Alevi gençler arasında millî aidiyet hissini zedelediği ve gençleri ümitsizliğe sevk ettiği düşünülmektedir. Bu konudaki düşünceler “Biz torpil değil liyakat istiyoruz” (AA, Erzincan) ve “Alevilerden de vali, ordu komutanı olmalı” (MA, Erzincan) sözleriyle anlatılmıştır. Alevilerin uğradıkları haksızlıklara rağmen ülkelerini çok sevdikleri ve Cumhuriyet’in asli unsurlarından oldukları, “Alevileri ülkeye tehdit olarak görmeyi bırakmalıdırlar. Aleviler yurtseverdir, ülkenin bölünmez bütünlüğüne bağlıdırlar, Cumhuriyeti canları kadar severler, hep birlikte kurduk bu Cumhuriyeti” (MP, Amasya) sözleri ile vurgulanmıştır.

Ayrımcılığın pratiklerde olduğu kadar zihinlerde de olduğundan şikâyet edilmektedir. Sünni toplumdaki ön yargıların ve Alevilikle ilgili bilgi kirliliğinin Alevileri Sünni toplumdan uzaklaştırdığı bundan dolayı ön yargıların aşılmasına yönelik resmî politikaların yürütülmesi gerektiği önerilmektedir. Aleviler kendilerinde var olan dışlanmışlık hissini kabul etmekte, sebebi olarak sadece hükümetleri ya da devleti değil Sünni toplumdaki yerleşik ön yargıları da görmektedirler. Bununla birlikte siyasetçilerin de bu konuda sorumluluğu olduğuna inanmaktadırlar. Siyasi dilin Aleviler ve Sünnileri birbirinden ayırdığı yani ayrımcılığın yaratılmasında siyasetçilerin önemli payı olduğu düşünülmektedir. Örnek olarak Türkiye’deki bazı önemli mekânlara Alevi toplumunun kolektif hafızasında olumsuz imaja sahip tarihî şahsiyetlerin isimlerinin verilmesi gösterilmiştir. Üçüncü Boğaz Köprüsü’nün adının Yavuz Sultan Selim olmasının Alevileri üzdüğünün ifadelerinden biri “Alevileri katlettiği bilinen bir padişahın adını köprüye verirsen olmaz” (HK, Amasya) şeklindedir. Siyasetçilerin toplumdaki psikolojik bariyerlere karşı daha fazla özen göstermelerinin doğru olacağı vurgulanmaktadır. Bu özensizliğin toplumun geneline yayıldığı bunun da Alevi toplumunda kırgınlık yarattığı ve Alevi-Sünni ilişkilerini

olumsuz etkilediği düşünülmektedir. Sünni toplumda Alevilerle ilgili var olan ön yargıların siyasilerin çözülebilecek sorunları çözmemesiyle daha da pekiştiğine inanılmaktadır. Bu eğilimi gösteren ifadelerden biri “Tarihle doğru bilgiyi yeniden buluşturmak zorundayız. İkincisi eşit yurttaşlık, bunu yasal ve zihinsel her alana yansıtmamız gerekiyor. Üçüncüsü aidiyet. Eğer devlet vatandaşlarının sorunlarını çözerse bir aidiyet duygusu pekişir” (FS, Malatya) şeklindedir.

Aleviliğin dinî geleneksel kurumlarının devlet tarafından tanınmamasının birbiriyle ilişkili çok sayıda olumsuz sonucundan biri olarak Aleviliğin hem Sünni İslam’a ve Diyanet kurumuna hem de Sünni topluma karşı muhalif bir pozisyona hapsedilmesinden söz edilmiştir. Yukarıda bahsedilen tanınma taleplerinin yerleşik kuralların tartışmasız doğru kabul edildiği koşullarda Aleviliği bir muhalefet hareketine dönüştürmesi ve Alevi toplumunun bu yükü baş etmek zorunda kalması sözü edilen psikolojik güçlüklerden biridir. Alevi-Sünni toplumları arasındaki ön yargılara zaman zaman çeşitli Alevi dernek ve vakıf yöneticileri de söylemleri ile katkıda bulunmaktadır. Bu tartışmalı konuların başında Diyanet İşleri Başkanlığının varlığı meselesi gelmektedir. Diyaneti eleştirdikleri için yanlış anlaşıldıklarını, amaçlarının sadece temsiliyetin adil bir şekilde sağlanması olduğunu söyleyenler çoğunluktadır. Alevilerin tanınma talepleri, Türkiye’nin kendine has din-devlet ilişkilerinde yeni bir düzenleme önerdiğinden çoğu zaman sadece bir muhalefete ya da ayrılıkçı bir harekete indirgenebilmektedir. Bunun nedeninin öncelikle meselenin yüzeysel olarak bilinmesi, Alevilerin Sünni toplum tarafından az tanınması ve ön yargılarla bilinmesi olduğu düşünülmektedir. Taleplerin içeriğinin bir ihtiyaçtan kaynaklandığının anlaşılmasının bu negatif algıları yok edeceğine inanılmaktadır.

Diyanet İşleri Başkanlığı, Alevilerin uğradığı haksızlıkların bazen nedeni bazen de sonucu olarak görülmektedir. Alevilerin büyük çoğunluğu Diyanet İşleri Başkanlığının kurum olarak laik bir devlette olmaması gerektiğini düşünmektedir. Bazıları tek çözüm olarak kurumun kaldırılması gerektiğini düşünürken bazıları da kaldırılmasını imkânsız görerek dönüştürülmesi ve içinde Alevilerin de temsil edilmesi gerektiğini düşünmektedir. Alevi vatandaşlardan alınan vergilerin Sünni İslam’ı temsil den Diyanet kadrolarına harcanması haksız bir uygulama olarak görülmektedir. Diyanette temsil edilme konusunda Alevi gruplar arasında görüş farklılıkları vardır. Alevilerin Diyanette temsiliyetinin olabileceğini söyleyenlerin şartı Diyanetin değişmesi ve yeniden yapılandırılmasıdır. En temelde ödedikleri vergilerle kendi inançlarının yaşatılması ve ihtiyaçlarının karşılanması gerektiğini söylemişlerdir. Aynı zamanda Diyanete karşı bir söylem geliştirmek zorunda kaldıklarından ve bu karşıtlık algısından rahatsız olmaktadır. Diyanete karşıtlığın sadece temsil edilmemekten kaynaklandığı

“Alevi olarak ben talep ediyorum. Çünkü memur olan babamın da dedemin de kesilen vergileri Diyanete aktı, bana hizmet olarak geri dönmedi. Yanlış anlaşılmasın ama hakkımı helal etmiyorum” (CD, Merzifon) sözleri ile anlatılmıştır. Sünni vatandaşların devletin yaptığı bu haksızlığa istemeden de olsa ortak olduklarını bundan dolayı iki grup arasındaki ilişkilerin bozulduğunu düşünmektedirler. Çoğu zaman talep ettikleri eşitliğin “Sünnilerle eşitlik” olarak algılanmasından rahatsız olmaktadırlar. Sünnilerle Alevileri karşı karşıya getiren bir sistemin varlığından şikâyet ederek buna yol açan yasaların bir an önce değiştirilmesini talep etmektedirler. Ortada bir ayrımcılık olduğu düşüncesi “Bizim verdiğimiz vergilerle camilere imam alınıyorsa burada bir haksızlık var, burada bir haram lokma var” (ZŞ, İstanbul) sözleri ile ifade edilmiştir.

Alevilerin Diyanet konusunda ön plana çıkan iki temel eleştirisi bulunmaktadır. İlk olarak vergilerini ödemelerine ve vatandaşlık görevlerini yapmalarına rağmen kendi din hizmetlerinin karşılanmadığını söylemektedirler. İkincisi ise Diyanetin temsil ettiği dinî söylem içerisinde Aleviliğin yer almamasıdır. Böyle bir yapıda Alevi toplumunun zamanla ana akım Sünni din anlayışının içinde eriyip asimile olacağına dair kaygılar öne çıkmaktadır.

Tanınma Talebi: Yasalarda ve Algılarda Tanınma

Bu çalışmada tartışılan Alevi talepleri, Aleviliğin bir kültür ve inanış biçimi olarak modern şehir ortamına adapte olma ve kurumsallaşma anlamında karşılaştığı güçlükler işaret etmektedir. Öte yandan Türkiye’deki din-devlet ilişkilerinin Aleviliğe açtığı alan ile ilgili güçlükler vardır. Türkiye’de Osmanlı’nın son döneminden bu günlere Alevi kimliğinin İslam Dini potasında eritilmesine dair politikalar geliştirildiği de bilinmektedir (Lord, 2018; Ateş, 2006; Dressler, 2013). Bundan dolayı Alevilerin geleneksel rehberleri olan dedeler, yukarıdaki tartışmalarda ayrıntılı bir şekilde ortaya konulduğu gibi Alevi taleplerinin birbiriyle ilişkili ve bütüncül ele alınması gerektiğini ve karşılanmaları için yasal ve algısal reformları aslında tanımamayı aynı anda önermektedirler. Türkiye’de İttihat ve Terakki döneminden bu yana sürdürülen milliyetçilik politikaları bağlamında ele alındığında asimilasyon korkusu, Alevi toplumunda temeli olan ve dikkate alınması gereken bir korkudur (Kieser, 2003; Dressler, 2013). Öncelikle cemevlerinin ibadethane statüsüne kavuşması ile Alevilik, dinî bir kimlik olarak tanınmış olacak ve diğer taleplerin karşılanması bu aşamadan sonra kolay olacaktır. Böylece inancın yaşatılması ve devam ettirilmesi ile ilgili maddi engeller aşılmış olacaktır. Algılarla ilgili engeller ise manevi destek talebi şeklinde formüle edilmektedir. Sünni toplum içinde Alevi algısının Alevileri rencide ettiği ve iki grup arasındaki ilişkileri kötüleştirdiği ve siyasi otoritelerin buna göz yumduğu düşünülmektedir.

“Yapısal alanı güçlendirmek” diye bir hedeften söz edilmekte bunun önündeki en büyük engel olarak dağınık Alevi örgütlenmeleri gösterilmektedir. Bunun için atılması gereken adımlar geleneksel yapının güçlendirilmesi ve resmî kurumsallaşma olarak tarif edilmektedir. Geleneksel yapının güçlendirilmesi hedefi bu konudaki temel beklentilerin üst başlığını oluşturmaktadır. Aleviliği ayakta tutacak ve gelecek nesillere aktaracak tek çözüm olarak kurumsal alanın güçlendirilmesi ya da resmî kurumsallaşma hedefleri “Kurumsallaşma olsaydı Alevilik ve dedeler arasındaki kopukluk bu seviyede olmazdı. Bize âlim dedeler lazım ki geleceğimiz aydınlık ve gençlerimiz aynı seviyede olsun” (AO, Erzincan) sözleri ile anlatılmıştır. Alevi vakıf ve derneklerinin cemevleri ve dedeler üzerindeki etkinliği, Alevi taleplerinin yasal boyutunun gerekliliğini gösteren alanlardan biridir. Kontrolün farklı görüşlerdeki dernekler ve vakıfların elinde olması, başına buyrukluk ve kurumsal anlamda görev karmaşası yaratmaktadır. Dedelerin görev ve yetkilerine derneklerin karar vermesi, dede sayısında ve eğitici programlardaki eksiklik, cenazeleri kaldıracak kişilerin olmaması gibi sorunlar yasal tanınmamanın yol açtığı pratik eksikliklerdir. Bütün bu eksiklikler, devletin Aleviliği hem maddi hem de manevi olarak desteklememesinin sonuçları olarak görülmekte ve “Biz bu işleri hocalarla mı götüreceğiz, dedelerle mi götüreceğiz. Bu hizmetlerin kimler tarafından yapılacağını belirlenmesi gerekiyor” (YT, Erzincan) sözleri ile ifade edilmektedir. Dedeler yeterince eğitilmiş olmadığından, gençlere hitap edemediğinde, temel felsefeyi öğrenmede yeterince istekli ve azimli olmadığından Aleviliğin gittikçe zayıfladığı düşünülmektedir. Dedelerin çağdaş standartlara göre donanımlı hâle getirilmesinin kalıcılık, kurumsal güvenilirlik ve itibar açısından önemli olduğu ve bu konuda devlet desteğinin gerektiği “Dedelerimiz o kırık sazıyla bugüne kadar yolumuzu yürüttü. Fakat şimdi öyle dernek başkanları var ki cemin c’sini bilmiyor, Ehl-i Beyt’i tanımıyor, Ali’siz Alevilik olur diyor. Hiçbir zaman dernek ve vakıflar dedeleri yönlendiremez ancak dedeler onları yönlendirir” (MA, Erzincan) sözleri ile anlatılmıştır.

Algısal beklentiler konusunda devletin laiklik konusunda tarafsız davranması beklentisi öne çıkmaktadır. Bireyin dini ne olursa olsun devletin din-mezhep konusunda taraf olmaması, her din ne kadar destekleniyorsa Alevilerin de o kadar desteklenmesi gerektiği düşüncesi vardır. Türkiye Cumhuriyeti’nin vatandaşı olmalarına rağmen kendilerine eşit vatandaş olarak davranılmadığını, yanlış yolda oldukları şeklinde bir algının oluştuğunu, manevi destek için zihinlerdeki negatif kalıpların yıkılması gerektiğini söylemişlerdir. Bu mücadelenin özellikle devlet eli ile sürdürülmesinin önemi üzerinde durulmuştur. Mevcut negatif algıları oluşturan ve besleyen faktör olarak toplumda ve siyasette içkin olduğu düşünülen “Sünni bakış açısı”ndan şikâyet edilmektedir. Bu bakış, toplumun çoğu kurumunda içkindir ve bu yönüyle taleplerin

karşılanmasının önündeki psikolojik engellerden biridir. Maddî engel olarak yasalardan, kültürel engel olarak ise psikolojik sınırlar ve ön yargılardan söz edilebilir.

Tanımlanmadan Tanınma

Yasalar ve algılarda beklenen tanınmanın Aleviliği tanımlamaya gerek duymadan yapılması yönünde ağırlıklı bir görüş vardır. Modern Alevi kimlik siyasetinin önemli açmazlarından biri, Aleviliği tanımlamak için oldukça farklı yaklaşımların benimseniyor olmasıdır. Bu hem Alevi toplumu içerisinde hem de dışarıdan yapılan tanımlamalar için geçerlidir. Muhtelif tanımlar bugüne kadar sosyal ve siyasi alanlarda birbirleriyle rekabet hâlinde olagelmıştır (Köse, 2012). Alevi kimliğinin temsili sesi olarak tek bir perspektif sunmak neredeyse imkânsızdır.¹⁴ “Alisiz Alevilik”¹⁵ fikrini destekleyenler Ehl-i Beyt’i ve İslami kaynakları senkretik bir gelenek olan Aleviliğin sadece küçük bir kısmı olarak görmektedirler. Bunun yanında “Alevilik, İslam’ın özüdür ve/veya İslam’ın Türk yorumudur” yaklaşımları vardır.¹⁶ Aleviler arasındaki ağırlıklı görüş, Aleviliğin tanımlanması çabasının gereksiz hatta bazen kasıtlı olduğu yönündedir. Tanınma talebine rağmen tanımlanma konusundaki tartışmalar, taleplerin yerine getirilmesi aşamasında önemli bir engel olarak ortaya çıkmaktadır. Bu konudaki ortak eğilim “tanımlanmadan tanınma” talebidir.

Birbirinden farklı anlam sistemleri, “Alevilik tarihi” yorumları (Dressler, 2013) ve siyasi kimlikleri farklı olsa da Alevi vatandaşların tümü kendisini Alevi kimliği ile ortaya koymaktadır. Genç ve eğitimli Aleviler arasında sadece Alevi ailelerde doğdukları için “Aleviyim” diyenlerin sayısı oldukça fazladır. Aleviliğe bağlılık hissetmemelerine rağmen Alevi kimliklerinden dolayı ayrımcılığa maruz kaldıklarını düşünmektedirler. Yerleşik sistemin Alevileri fark edecek reflekslere sahip olduğunu bundan dolayı hayatın her alanında ayrımcılığa uğrayabildiklerini söylemektedirler. Alevi toplumunda var olan ortak mağduriyet hissi, Alevilik tanımı ya da siyasi gö-

14 Toplumsal anlatılar ve kişisel hayat hikâyelerine referansla Alevi kimliğine dair birbirinin alternatifi söylemlerin sistematik kategorizasyonunu Talha Köse’nin, “Re-Negotiating Alevi Identity: Values, Emotions and Contending Visions on Future” adlı doktora tezinde bulunabilmektedir. Alevi kimliğine dair birçok güncel çalışma da bu tartışmalara ayrıca eğilmektedir (Bilici, 1998; Erman ve Göker, 2000; Dressler, 2008).

15 Bu bakış açısı Devrimci-Marksist geçmişi olan bazı siyasal aktivistler tarafından vurgulanmaktadır ama Alevi anlayışının bu versiyonu, Alevi vatandaşlarının büyük bir kısmı tarafından benimsenmemektedir.

16 Bu yaklaşım özellikle cemevlerinde ve diğer geleneksel Alevi kurumlarında ibadet ve diğer etkinliklere katılan Alevi vatandaşlar arasında paylaşılan yaygın bir anlayıştır.

rüşü ne olursa olsun tüm Alevilere kamusal alanda tanınma talep edebilecekleri bir meşruiyet zemini sağlamaktadır. Buna rağmen bu talebin içeriğinde yer alan, mevcut yerleşik kurumlarda olmasını istedikleri değişiklikler ve özerklik beklentisi, resmî görüşün tanımadan önce tanımlama girişimleri ile uyumsuzluk göstermektedir.

Alevi dedeleri kendileri ile ilgili kararlar alınırken karar mekanizmalarının içinde yer almak istemekte ve özerk bir kurumsallaşma talep etmektedirler. Alevi inancının nasıl kurumsallaşacağı meselesinde Diyanet İşleri Başkanlığı tartışmaları önemli yer tutmaktadır. Yukarıda söz edildiği gibi hem cemevleri ve dedelik meselesi hem de ayırmacılık tartışmalarında Diyanet kurumuna yönelik eleştiriler öne çıkmaktadır. Alevi toplumunun inanç kaynaklı ihtiyaçlarının devlet tarafından fonlanan özerk bir kurum tarafından karşılanmasının iyi olacağı düşüncesi ağırlıklıdır. Aleviler taleplerinin en kapsayıcı başlığını “eşit vatandaşlık için temel haklara sahip olmak” olarak formüle ederken “sistemin çarkları altında erimek istemediklerini” söylemektedirler. Farklılıklarının sadece kendi çabaları ile değil yasal olarak da korunması gerektiğinin özellikle altını çizmektedirler. Diğer bir ifadeyle “tanınma”, iç yapıdaki özerk bir kurumsallaşma ile formüle edilmektedir. Özerk kurumsallaşma talebi her şeyden önce Alevi kimliğinin asimile olmasını engellemeye ve inanç-gelenek kaynaklı ihtiyaçların karşılanmasına ve yaşatılmasına yönelik bir taleptir. Her bölgenin koşullarının farklı olduğu, dedelerin de bu koşullara göre görevlerini yaptıkları, cemevlerinin kendi içlerindeki farklılıkların bu koşullara göre ortaya çıktığı dolayısıyla tek bir standart biçimin Alevilik için uygun olmadığı düşünülmektedir. Osmanlı’nın, ocakları kendi başlarına bıraktığını, birebir evliya tayin etmediğini söyleyerek geçmişten örnekler vermektedirler. “El ele el hakka sistemi”nin Alevilikte çok önemli olduğu vurgulanarak bugüne kadar Aleviliğin bu sistemle geldiği bundan sonra da böyle devam etmesi gerektiği “Devletin Aleviliği tarif etmek adına bir şey yapması gerekmiyor. Bizim dergâhlarımız var, mürşitlerimiz, postnişinlerimiz var. Bu sistem hâlâ aynı şekilde yürüyor. Dede, devlet tarafından tayin edilirse o zaman Diyanet sisteminin benzeri olur” (OD, Merzifon) sözleri ile anlatılmıştır.

Alevilik, “Tepeden inmeci olmayan ara bir yöntemle kurumsallaşmalı, içsel mekanizmalarda ve uygulamalarda özerklik korunmalıdır” şeklinde düşünülmektedir. “Yol bir sürek bin bir” felsefesi gereği Alevilik inancının ritüellerinin standartlaşmasına karşı olduğu “Birbirimize benzemiyoruz. Sazda benzemiyoruz, semahta benzemiyoruz, secdede benzemiyoruz. Bunu ayıklayacak bir şey yok. Standart hâle getiremezsiniz” (SM, İstanbul) sözleri ile ifade edilmiştir. Buna rağmen başına buyruk uygulamalardan memnun olmadıklarını da “Her vakıf ve derneğin kendine göre bir yönlendirmesi var. Bir vakıf başka icraatta gidiyor öbür vakıf başka. Bunların tek çatı altında toplanması gerekiyor” (İT, İstanbul) sözleri ile anlatmışlardır. Bir

çözüm üretilecekse Alevi toplumunda kabul görececek çözümlerin Alevilerin katılımı ile tartışılmasının gerektiği söylenmiştir. Alevilerin bir kısmı cemevlerinin devlet tarafından desteklendiği takdirde asimile olacağını/standartlaşacağını düşünse de bu destek diğer taleplerle birlikte ele alındığında çoğunluk tarafından kabul görmektedir. Cemevleri, amacı dışında sivil toplum örgütü, dernek ya da vakıf olarak biçimlendiğinde ortaya çıkan sorunlar hakkında fikir birliği vardır.

Sonuç

Alevi dedelerinin ve kanaat önderlerinin konu ile ilgili fikirlerinin hiçbir elemeye tabi tutulmadan anlatıldığı ve Türkiye'deki Alevi talepleri tartışması bağlamında analiz edildiği bu çalışma, Alevi taleplerinin yasal ve algısal olmak üzere iki önemli ayağının olduğunu ortaya koymaktadır. Görüldüğünden daha karmaşık olan bu sorunun çözülebilmesi bu taleplerin bütüncül bir şekilde ele alınması ile mümkündür. Hukuki ve siyasi mekanizmalar kendini ayrımcılık ve yok olma tehdidi altında hisseden kimlik gruplarının ortak duyguları ve kolektif travmaları ile başa çıkma konusunda tek başına yeterli değildir. Siyasi yetkililer ve devlet kurumları bu konularda somut adımlar atabilirler ancak salt bu adımların atılması, Alevi kanaat önderlerinin dile getirdikleri sorunların tamamen ortadan kalkmasına yardımcı olmayacaktır. Asimilasyon ve yok olma kaygısı, Alevi toplumunun tarihsel olarak en önemli kaygılarından biridir. Bundan dolayı Alevi toplumu bir şekilde kendi farklılıklarını ve otonomilerini korumak için hukuki zemin oluşturma çabası içindedir. Öte yandan en az asimilasyon kadar ön plana çıkan diğer bir vurgu, ayrımcılığa karşı duyulan tedirginlik ve öfkedir. Alevi toplumu kendi otonomisini muhafaza ederken bu otonomi etrafında farklı algılanmaktan ve çeşitli şekillerde ayrımcılığa maruz kalmaktan kaçınmak istemektedir. Alevi kimliğinin hem daha görünür ve sınırları daha belirgin olması hem de bu sınırlardan dolayı herhangi bir farklı muameleye tabi tutulmama talebi, Alevi taleplerinin özünü oluşturmaktadır. Talep edilen yapısal reformlar, psikolojik ve travmatik tecrübelerin ortadan kaldırılması için yeterli olmayacaklardır. Bunun nedeni, ön yargıların aşılabilmesinin ancak gruplar arası iletişime imkân tanıyan bilinçli söylem ve politikalar ile mümkün olmasıdır. Bu söylem ve politikaların üretilmesine dair beklenti, Alevi taleplerinin yasal ve algısal boyutları içerisinde yer almaktadır. Aleviler için talepleri bütüncül bir şekilde karşılandığında eşit vatandaş olmalarının ve tanınmalarının yolu açılacaktır. Alevi kanaat önderlerinin dile getirdikleri taleplerin karşılanması hukuki ve siyasi olduğu kadar toplumsal bir seferberliği de gerektirmektedir.

Alevi Identity Demands: The Legal and Perceptual Dimensions of the Struggle for Recognition

Talha Köse
Nigar Tuğsuz

The movement of Alevi identity politics in Turkey emerged as a struggle for identity and recognition in late 1980s. This struggle includes many political, legal, institutional, and perceptual dimensions as well as cultural and sociological. Since then, the movement has gained some substantive achievements in terms of the public recognition of the Alevi identity and Alevi cultural and religious practices in the public sphere. Dedes [Alevi faith and opinion leaders], administrators, and the leading figures of Alevi associations and foundations have played prominent roles in various pillars of the Alevi identity struggle. Understanding how the Alevi identity-based demands are framed and popularized by the key opinion-makers of the Alevi community has importance. This study presents the identity- and faith-based demands of the Alevi community through the statements of the Alevi opinion leaders.

The Alevi Identity Demands and Solution Recommendations Project is planned as a focus-group research, and the data used in this study have been obtained through focus-group workshops. Four workshops were held over a three-month period from January to March of 2015. Apart from the research delegation, over 50 people including Alevi dedes and representatives from Alevi institutions participated in the workshops that were conducted in the four cities of Istanbul, Amasya, Erzincan, and Malatya in Turkey. This study scrutinizes the Alevi opinion leaders, the identity-based demands of the Alevi community, and how to meet these demands in Turkey. As a result of the discussions, the importance of adopting holistic and long-term policies that will take into account the legal and perceptual dimensions is emphasized.

@ Assoc. Prof., İbn Haldun Universtiy, talha.kose@ihu.edu.tr
Assist. Prof., İstanbul Sabahattin Zaim University, nigar.tugsuz@izu.edu.tr

id <https://orcid.org/0000-0002-0665-1520>
<https://orcid.org/0000-0003-2473-8352>

© Scientific Studies Association
DOI: 10.12658/M0622
insan & toplum, 2021.
insanvetoplum.org

Received: 05.09.2020
Revision: 14.01.2021
Accepted: 30.03.2021
Online First: 07.04.2021

The Alevi identity has its own unique cultural symbols, rituals, historical references, and a strong in-group discourse of belongingness. These components have regenerated the Alevi identity in modern urban contexts. This identity attempts to redefine itself in the changing modern urban context and to create an approach from its defining elements that is more compatible with the new environment.

Identity politics is the general name of political movements and activism exercised on status-based social categories such as language, religion, race, gender, and religious sects. A shared collective identity is an important requirement for mobilizing social movements. Centrally positioning an identity in this way is a strategic move for achieving cultural and political goals. With this move, general acceptance and the identity's struggle against the approach of exclusion, discrimination, or stigmatization are important (Bernstein, 2005; Bernstein & Taylor, 2010, p. 3). Alevi identity politics may be described as all the social efforts at ensuring status to and gaining group rights for the Alevi identity that has been stigmatized and subjected to various discriminations.

For centuries, Alevis have expressed their discontent with the central political and religious authorities through different mechanisms. However, their messages have not been understood adequately by their addressees, nor have their demands yet been fully met.

The public discussion of the Alevi identity struggle has been conducted around limited discussions due to issues such as the legal status of *cemevis* [gathering houses] and the compulsory religion courses that have been discussed in various social and political contexts throughout the history of the Republic constitute a limited part of the matter. Holistically viewing modern Alevi identity politics as a struggle to meet the Alevi identity and their demands for recognition will help to address the issue more comprehensively. The common claims voiced by various groups from the Alevi community in this struggle are recognition of the Alevi identity and institutions as well as acknowledgement of the injustice done to the Alevis during the periods of the Seljuks, the Ottoman Empire and the Republic of Turkey.

Although urban Alevi groups have different opinions regarding political and societal issues, the main subject they agree on is their demand for recognition. Some Alevi groups in Turkey say that they do not have equal citizenship rights, others stress inadequate freedom to express their faith, while others mention both. Still, equal citizenship rights shines out among these as a common demand of Alevis that has gone through numerous phases from past to present. Despite their differences

of opinion, Alevi have reached consensus on certain issues where their demands from the government are involved. The components of the Demands of Equal Citizenship, while having individual impacts on the practical lives of Alevi citizens, also have inter-related common goals. These goals are about achieving institutional and legal infrastructure for the continuation of Alevism in modern urban life.

At the perceptual level, the Turkish state is expected to remain neutral to all belief systems on account of laicism. The state is claimed to remain impartial regardless of the religious beliefs and practices of individuals and communities. Emphasis has been placed on the importance of maintaining the Alevi identity struggle in relation to the state. The concern about assimilation and extinction shines out as one of the most important historical concerns of the Alevi community. For this reason, the Alevi community has endeavored to create a legal basis for the protection of their own differences and autonomy. However, another emphatic point, one which has been voiced as often as assimilation, is the anger and unease towards discrimination and social stigmatization. As the Alevi community strives to maintain its autonomy, the framework of this autonomy also includes the intention to avoid being subject to discrimination in various forms. Both a more visible Alevi identity and boundaries as well as the demand for not being subject to any discriminatory treatment constitute the core of the Alevi demands.

The Alevi demands discussed in this study indicate the difficulties Alevism faces in terms of culture and belief with regard to adapting to the modern urban context and institutionalizing under this schema. However, difficulties are also found related to the area the religion-state relations in Turkey have opened to Alevism. From the last days of the Ottoman Empire to current day Turkey, policies are known to have been developed for stirring the Alevi identity into the melting pot of Islam. For this reason and as revealed in detail above, the traditional guides of Alevi (dedes) state that the Alevi demands should be approached inter-relatedly and holistically, while simultaneously recommending legal and perceptual transformations. First of all, the religious identity of Alevism will be recognized once cemevis are granted legal status; meeting other demands will become easier once this is accomplished. Thus, the most concrete obstacles will be overcome by granting legal status to cemevis.

As for the perceived obstacles, these have been formulated as a demand for emotional support. The popular perceptions toward Alevi in Sunni society is believed to hurt Alevi and to have deteriorated relations between these two groups; political authorities often overlook the issue.

This study shares the thoughts Alevi opinion leaders have on the subject matter without any filtering and analyzes them in the context of the Alevi identity demands in Turkey. This study asserts the Alevi demands to have two significant pillars, the legal and perceptual dimensions and the demands. The legal and perceptual dimensions and identity demands emerge in essence as a struggle for identity and recognition accompanied concerns related to assimilation.

In this study, in which the demands are discussed in all aspects, it becomes evident that the issue is more complex than it seems and, therefore, a holistic perspective is required to solve it. The most compelling obstacles to the Alevi identity demand are composed of two dimensions: legal and perceptual. Legal and political mechanisms alone are insufficient at dealing with the common emotions and collective traumas of identity groups who feel discriminated and threatened with extinction. Political officials and state institutions can take concrete steps to counter these issues; however, taking steps alone will not help eliminate the problems expressed by Alevi opinion leaders.

Removing the legal and political obstacles that stand in front of the Alevi identity demands will create partial relief; however, this issue and similar identity-related issues can become manageable through more encompassing and more comprehensive long-term studies. Even if all the mentioned demands are met, the Alevi community will not give up on comparing themselves to other communities in Turkey because this comparison is rooted in the essence of their identity struggle. The way to have the Alevi identity in Turkey live in peace and harmony with other identity groups is to achieve sustainable social dialogue and reconciliation at the societal level. The claim can be made that social groups in Turkey are mentally prepared for such a dialogue and reconciliation process. Also necessary is the Alevi community's sincere contribution to such an effort.

Kaynakça | References

- Ata, K. (2007). *Alevilerin ilk siyasal denemesi (Türkiye) Birlik Partisi (1966-1980)*. İstanbul: Kelime Yayınevi.
- Ateş, K. (2006). Ulusal kimlik içinde Alevi-yurttaş ve merkez-çevre eksenini yeniden düşünmek. *Toplum ve Bilim*, 107, 259-275.
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi. (9 Ekim 2007). *Hasan ve Eylem Zengin-Türkiye Davası*. Başvuru No. 1448/04. Strazburg.
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi. (2 Aralık 2014). *Cumhuriyetçi Eğitim ve Kültür Merkezi Vakfı/Türkiye Davası*. Başvuru No: 32093/10. Strazburg.
- Beck, L. C., Trombetta, W. L. ve Share, S. (1986). Using focus group sessions before decisions are made. *North Carolina Medical Journal*, 47(2), 73.

- Bilici, F. (1998). The function of Alevi-Bektashi theology in modern Turkey. T. Olsson, E. Özdalga ve C. Raudvere (Ed.). *Alevi identity: Cultural, religious and social perspectives* içinde (ss. 51-62). London: Routledge Curzon.
- Burch, J. (22 Ekim 2012). "On Turkey's Syria frontier, fears of a sectaian spillover." Reuters. Erişim adresi: <https://www.reuters.com/article/us-syria-crisis-turkey-alawites/on-turkeys-syrian-frontier-fears-of-a-sectarian-spillover-idUSBRE89L0MM20121022>
- Carey, M. A. (1994). The group effect in focus groups: Planning, implementing, and interpreting focus group research. J. Morse (Ed.). *Critical issues in qualitative research methods* içinde (ss. 225-251). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Çarkoğlu, A. (2005). Political preferences of the Turkish electorate: Reflections of an Alevi-Sunni cleavage. *Turkish Studies*, 6(2), 273-292.
- Çarkoğlu, A. ve Bilgili, N. Ç. (2011). A precarious relationship: The Alevi minority, the Turkish State and the EU. *South European Society and Politics*, 16(2), 351-364.
- Çalışlar, O. (16 Kasım 2008). "Avrupa'daki Aleviler, inançlarını yaşayabilen şanslı bir topluluk." Radikal. Erişim adresi: <http://www.radikal.com.tr/dizi/avrupadaki-aleviler-inanclarini-yasayabilen-sansli-bir-topluluk-908547/>
- Dinç, Ş. (23 Mart 2015). "Hacı Bektaş Veli Lisesi'nin temeli atıldı." Habertürk. Erişim adresi: <http://www.haberturk.com/gundem/haber/1053663-haci-bektasi-veli-lisesinin-temeli-atildi>
- Dressler, M. (2008). Religio-secular matamorphose: Re-making of Turkish Alevism. *Journal of the American Academy of Religion*, 76(2), 280-311.
- Dressler, M. (2013). *Writing religion: The making of Turkish Alevi Islam*. New York: Oxford University Press.
- Erman, T. ve Göker, E. (2000). Alevi politics in contemporary Turkey. *Middle Eastern Studies*, 36(4), 99-118.
- Gurr, T. R. (1993) Why minorities rebel: A global analysis of communal mobilization and conflict since 1945. *International Political Science Review*, 6, 161-201.
- Gurr, T. R. (2007). Minorities, nationalists, and Islamists. Managing communal conflict in the twenty-first century. C. A. Crocker vd. (Ed.). *Leashing the dogs of war: Conflict management in a divided world* içinde (ss. 131-160). The United States of America: United States Institute of Peace Press.
- Habertürk. (25 Kasım 2014). "Alevilerden Başbakan'a 12 maddelik talep listesi" Erişim adresi: <https://www.haberturk.com/gundem/haber/1012598-alevilerden-basbakana-12-maddelik-talep-listesi>
- Hürriyet. (12 Ocak 2008). "Alevi iftarında AKP'li Koç hüngür hüngür ağladı." Erişim adresi: <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/alevi-iftarinda-akpli-koc-hungur-hungur-agladi-8012368>.
- Işık, T. (28 Kasım 2014). "Alevi açılımında 4 seçenek". Sabah. Erişim adresi: <https://www.sabah.com.tr/gundem/2014/11/28/alevi-aciliminda-secenek>
- İnternethaber. (29 Mayıs 2013). "Köprü'nün adı Alevileri ayaklandırdı." Erişim adresi: <https://www.internet-haber.com/koprunun-adi-alevileri-ayaklandirdi-540864h.htm>
- İnternethaber. (28 Mayıs 2014). "Alevilerin Cemevi talebine çok net yanıt!" Erişim adresi: <https://www.internethaber.com/alevilerin-cemevi-talebine-cok-net-yanit-678118h.htm>
- Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı. (2013). *Sessiz devrim: Türkiye'nin demokratik değişim ve dönüşüm envanteri 2002-2012*. Ankara: Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı Yayını.
- Kaya, A. (1998). Multicultural clientelism and Alevi resurgence in the Turkish diaspora: Berlin Alevis. *New Perspectives on Turkey*, 18, 23-49.
- Kaya, A. ve Tiftikçi, İ. (9 Şubat 2015). "Kadıköy'de büyük Alevi mitingi." Hürriyet. Erişim adresi: <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/28151140.asp>
- Kieser, H. L. (2003). Alevis, Armenians and Kurds in Unionist-Kemalist Turkey (1908-1938). P. J. White ve J. Jongerden (Ed.). *Turkey's Alevi enigma: A comprehensive overview* içinde (ss. 177-196). The Netherlands: Brill.
- Kolcu, G. (6 Ocak 2015). "Alevilerden güç birliği." Hürriyet. Erişim adresi: <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/27900627.asp>

- Köse, T. (2009). *Re-negotiating Alevi identity: Values, emotions and the contending visions on future*. Doktora tezi. George Mason University.
- Köse, T. (2010). The AKP and the “Alevi Opening”: Understanding the dynamics of the rapprochement. *Insight Turkey-12*, 2, 143-164.
- Köse, T. (2012). Ideological or religious? Contending visions on the future of Alevi identity. *Identities: Global Studies on Culture and Power*, 5(19), 576-596.
- Lord, C. (2018). *Religious politics in Turkey: From the birth of the republic to the AKP*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Massicard, E. (2015) Alevism in the 1960s: Social change and mobilisation. H. I. Markussen (Ed.). *Alevism and Alevism: Transformed identities* içinde (ss. 109-135). İstanbul: ISIS Press.
- Massicard, E. (2013). *The Alevism in Turkey and Europe: Identity and managing territorial diversity*. London: Routledge.
- Milliyet. (24 Aralık 2008). “Bakan Günay’dan Aleviler için tarihi çıkış.” Erişim adresi: <https://www.milliyet.com.tr/pembnar/bakan-gunay-dan-aleviler-icin-tarihi-cikis-1031932>
- Milliyet. (10 Temmuz 2013). “Suriye’deki ‘mezhebi nefreti’ Türkiye’ye yayılıyor.” Erişim adresi: <https://www.milliyet.com.tr/dunya/suriyedeki-mezhebi-nefreti-turkiyeye-yayiliyor-1773971>
- Milliyet. (16 Mart 2015). “Seçim öncesi sürpriz zirve.” Erişim adresi: <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/secim-oncesi-surpriz-zirve-2028752>
- Mutluer, N. (18 Mart 2015). “Eski AKP’li Çamuroğlu: AK Partililer Alevileri aldattılar, aşağıladılar, alay ettiler!” T24. Erişim adresi: <https://t24.com.tr/yazarlar/nil-mutluer/eski-akpli-camuroglu-ak-partililer-alevileri-aldattilar-asagiladilar-alay-ettiler,11495>
- Özdalga, E., Raudvere, C. ve Olsson, T. (1999) *Alevi kimliği*. İstanbul: Alevi Kimliği, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Parmaksızoğlu, K. (21 Temmuz 2012). “Grup Yorum: ‘Suriye’deki Yönetimi destekliyoruz.” Habertürk. Erişim adresi: <https://www.haberturk.com/kultur-sanat/haber/760702-grup-yorum-suriyedeki-yonetimi-destekliyoruz>
- Rittersberger-Tiliç, H. (1998). Development and reformulation of a returnee identity as Alevi. T. Olsson, E. Ozdalga ve C. Raudvere (Ed.). *Alevi identity: Cultural, religious, and social perspectives* içinde (ss. 69-87). İstanbul: Swedish Research Institute.
- Radikal. (23 Aralık 2008). “Bakan Günay Alevilerden devlet adına özür diledi.” Erişim adresi: <http://www.radikal.com.tr/turkiye/bakan-gunay-alevilerden-devlet-adina-ozur-diledi-914013/>
- Robson, C. ve McCartan, K. (2016). *Real world research*. John Wiley & Sons.
- Sabah. (9 Kasım 2008). “Ankara’da Alevi Bektaşî mitingi.” Erişim adresi: <http://arsiv.sabah.com.tr/2008/11/09/haber,E8D72EB2E5164F5D888A6A9FD7DEAEB.html>
- Sabah. (8 Şubat 2010). “Alevi çalıştay sonrası yazılan ön rapor Erdoğan’a sunuldu.” Erişim adresi: http://www.sabah.com.tr/gundem/2010/02/08/alevi_calistayi_sonrasi_yazilan_on_rapor_erdogana_sunuldu
- Schüler, H. (2002) *Türkiye’de sosyal demokrasi: Particilik, hemşerilik, Alevilik*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- T24. (25 Kasım 2013). “Emniyete göre Gezi Parkı şüphelilerinin %78’i Alevi.” Erişim adresi: <https://t24.com.tr/haber/gezide-kac-eylem-gerceklesti-kac-kisi-goz-altina-alindi,244706>
- T.C. Devlet Bakanlığı. (2010). *Alevi çalıştayları nihai raporu*. Ankara: T.C. Devlet Bakanlığı.
- Tuğsuz, N. (18 Ağustos 2014). “Madımak raporu ve devletin değişen refleksleri.” SETA. Erişim adresi: <http://setav.org/tr/madimak-raporu-ve-devletin-degisen-refleksleri/perspektif/16309>
- Ulusoy, K. (2011). The European impact on state-religion relations in Turkey: Political Islam, Alevism and Non-Muslim minorities. *Australian Journal of Political Science*, 46(3), 407-423.
- Utku, M. (26 Mayıs 2014). “Almanya’nın Alevi ve Sünnilere bakışı.” AljazeeraTurk. Erişim adresi: <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/almanyanin-alevi-ve-sunnilere-bakisi>

- Vorhoff, K. (1998). Academic and journalistic publications on the Alevi and Bektashi of Turkey. T. Olsson, E. Ozdalga ve C. Raudvere (Ed.). *Alevi identity: Cultural, religious and social perspectives* içinde (ss. 23-50). Istanbul: Swedish Research Institute.
- Wilkinson, S. (1998). Focus group methodology: A review. *International Journal of Social Research Methodology*, 1(3), 181-203.
- Yaman, A., Yükleven, A., Köse, T. ve Acar, Y. G. (2014). *Kürt Alevileri ve çözüm süreci*. Süreç Araştırma Merkezi.
- Yıldırım, R. (19 Ekim 2013). "Cemevi neden önemli." Star-Açık Görüş. Erişim adresi: <https://www.star.com.tr/acik-gorus/cemevi-neden-onemli-haber-798652/>
- Yılmaz, N. ve Bayram, A. K. (2016). Taksim Gezi Parkı Olayları ve bir muhalefet ögesi olarak Aleviler. *Siyasal Bilimler Dergisi*, 4(1), 1-21.